

הלכה כסדרה
ארבע התעניות
וימי בין המצרים

בהוצאת תחום ההלכה
הרבנות הצבאית הראשית

אייר תשס"ט

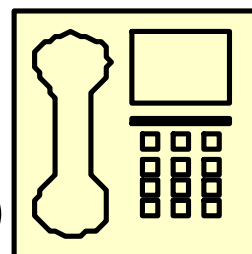

מוקד הקו הפתוח עומד לרשותך,

אל תהסס לפנות !

057 - 8175767

(במקרים דחופים גם בלילה)

תוכן העניינים

15	חמשת העינויים בתשעה באב	8	דיני הצומות
16	מנהגי תשעה באב	9	סדר התפילות בתעניות
17	התפילות בתשעה באב	11	ימי 'בין המצרים'
20	דיני י' באב	12	חודש אב
		14	סעודה מפסקת

שאלות ותשובות

43	שליח ציבור שלא צם		אכילה ושתיה בצום
44	מנחה מקוצרת	21	פעילות בט"ש
45	קריאת ההפטרה	22	שתייה 'לשיעורין'
45	'ויחלי ויעננו' אחרי השקיעה	23	מידות ה'שיעורין'
46	ברכת כהנים אחרי השקיעה	24	אכילה בצום
	ימי 'בין המצרים'	25	אכילה מהבוקר
48	נופש ואירועים	25	אכילה בחדר האוכל
49	מדי א' חדשים	26	החלפת שמירה
50	מוסיקה טקסית	27	אימון
50	מוסיקה באירוע	28	'בוחן מסייעת'
51	גילוח לכבוד טקסים	28	עירוני
52	סֶפֶר צבאי	29	צוות לוט"ר (לוחמה בטרור)
53	הכנסת ספר תורה	29	טבח
53	מדים לחייל שמתגייס	30	שק"ל
54	כיבוס לצורך אחר תשעה באב	31	רחצה בתענית
54	מי שמדיו מלוכלכים	32	קיום אירוע
55	כיבוס לכבוד שבת	32	אכילה בליל התענית
55	טקסים, אירועים ופעילויות	34	חזרה לתענית
56	אכילת בשר	34	שטיפת פה
56	מד"ס בבריכה		סדר התפילות בתעניות
57	גינות נוי	35	סליחות כשאינם מתענים
57	שיפוץ וריהוט	35	יעננו כשאינם מתענים
	אבלות תשעה באב	36	יעננו בחזרת הש"ץ בשומע תפילה
59	נעליים צבאיות	37	יעננו למי שאכל בתחילת הצום
59	הצדעה למפקד	38	יעננו כשלא ישלימו את הצום
60	רחצה לאחר פעילות	39	יעננו כשיצאו כמה מהמתענים
60	עבודה ופעילות	40	קריאה בתורה ללא מנין מתענים
61	קריאת 'כי תוליד בנים' במנחה	41	קראו פרשת שבוע בטעות
61	אמירת 'נחם' לחייל שלא צם	41	יעננו לשותה 'לשיעורין'
62	ישיבה על כסא	42	לא צם והועלה לתורה
		43	כהן שלא צם

הקדמה

כל המתאבל על ירושלים, כל מי שמסוגל לעצור את שטף חייו ואת טרדת יומו ולהתבונן במה שחסר לנו כעם ישראל, כבנים לריבונו של עולם, לחוש את חסרונו של בית חיינו, את פיזורנו אל בין הגויים, יזכה ויראה בשמחתה. רק מי שחש את הצער העמוק, הדוקר חדרי לב ומשבית כל שמחה, מסוגל לרוות נחת מכל לבנה החוזרת ונבנית בירושלים, מכל יהודי השב ארצה למולדתו, מכל רגב אדמה המיושב באחינו בני ישראל.

אף שזכינו למה שלא זכו עשרות דורות של חולמים, הגם שצדיקים רבים היו ביניהם, עדין 'העיקר חסר מן הספר', ואנחנו שבים לבכות בחודש החמישי.

בחוברת זו קיבצנו את כל ההלכות השכיחות בימים אלו, ואת מירב השאלות בהן נתקלים חיילי צה"ל באשר הם.

איש לרעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק, ומכח אחדות הכוחות ואחדות הלבבות ינחם די ציון וישלים בנין חרבות ירושלים.

הרב מנחם פרל, רס"ן
ראש מדור הלכה

"יש ימים שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זיכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר: 'והתודו את עוונם ואת עוון אבותם'.

"ואלו הן: יום שלישי בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם ונכבית גחלת ישראל הנשארה וסיבב להתם גלותן; ועשירי בטבת שבו סמך מלך בבל נבוכדנאצר הרשע על ירושלים והביאה במצור ובמצוק; ושבעה עשר בתמוז וחמשה דברים אירעו בו: נשתברו הלוחות, ובטל התמיד מבית ראשון, והובקעה ירושלים בחורבן שני, ושרף אפוסטומוס הרשע את התורה, והעמיד עלם בהיכל; ותשעה באב וחמשה דברים אירעו בו: נגזר על ישראל במדבר שלא יכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשנייה, ונלכדה עיר גדולה וביתר שמה... ובו ביום המוכן לפורענות חרש טורנוסרופוס הרשע ממלכי אדום את ההיכל ואת סביביו...; ונהגו כל ישראל בזמנים אלו להתענות בשלשה עשר באדר זכר לתענית שהתענו בימי המן שנאמר: 'דברי העומות וזעקתם'...

"משיכנס אב ממעטין בשמחה, ושבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור לספר ולכבס וללבוש כלי מגוהץ אפילו כלי פשתן עד שיעבור התענית... וכבר נהגו ישראל שלא לאכול בשר בשבת זו ולא יכנסו למרחץ עד שיעבור התענית...

"כל העומות האלו עתידים ליבטל לימות המשיח, ולא עוד אלא שהם עתידים להיות ימים טובים וימי ששון ושמחה שנאמר: כה אמר ה' עבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו (זכריה ח)

(רמב"ם הלכות תעניות פרק ה)

דיני הצומות

- א. צום גדליה, עשרה בטבת, תענית אסתר וי"ז בתמוז - מתחילים בעלות השחר¹, ומסתיימים בצאת הכוכבים².
- ב. אין לאכול ולשתות לאחר שהלך לישון בליל התענית, גם אם מתעורר לפני עלות השחר. אך אם התכוון מראש לקום קודם עלות השחר כדי לאכול או לשתות, מותר (ראה שאלה 16)³.
- ג. הכל חייבים בצומות אלו, ובכלל זה - כלל חיילי צה"ל⁴. לגבי חייל הנמצא בפעילות מבצעית, שהצום עלול לפגוע בכושרו - ראה בשאלה 1.
- ד. חייל חולה שנפל למשכב או שנחלש כל גופו - פטור מן הצום, ואסור לו להחמיר על עצמו, אף אם אינו חולה מסוכן⁵. במצב זה מותר לו לאכול ולשתות בלא הגבלה⁶, ובלבד שלא ירבה באכילה של תענוג, אלא יאכל מאכלים פשוטים ומזינים לצורך חיזוק גופו⁷.

1. שו"ע תקנ, ב; תקסד, א.
2. שו"ע תקסב, א; מקראי קדש תעניות פ"א, טו.
3. שו"ע תקסד, א.
4. שו"ע תקנ, א.
5. משנ"ב תקנ, סק"ד; כף החיים סק"ז; ילקו"י מועדים עמ' תקלא.
6. שו"ת אבני נזר תקמ; ילקו"י מועדים עמ' תקלב.
7. משנ"ב תקנ, סק"ה; כף החיים סק"ז; ועיין שו"ע תקנד, ה.

סדר התפילות בתעניות

ה. הספרדים אומרים בתפילת שחרית ומנחה את תפילת 'עננו' בברכת 'שמע קולנו' שבתפילת לחש, כמופיע בסידור. האשכנזים אומרים 'עננו' רק במנחה⁸.

ו. אם שכח לומר 'עננו' בשומע תפילה - יאמרה ב'א-להי נצורי לפני יהיו לרצון'. אם שכח לומר גם שם, אינו חוזר⁹.

ז. בחזרת הש"ץ מוסיף החזן את ברכת 'עננו' לאחר ברכת 'גואל ישראל', כמופיע בסידור¹⁰.

ח. שכח שליח הציבור לומר 'עננו' ונזכר לאחר שאמר 'ברוך אתה ה' רופא חולי עמו ישראל' - אינו חוזר, אלא אומרה בברכת 'שומע תפילה', בלי החתימה: 'ברוך אתה ה' העונה לעמו ישראל בעת צרה'¹¹. אם שכח לומר גם שם, יאמר אחרי ברכת 'שים שלום' בסוף התפילה בלא חתימה¹².

ט. לאחר חזרת הש"ץ בשחרית נהגו לומר סליחות כמופיע בסידורים¹³ (המתפלל ביחידות לא יאמר י"ג מידות¹⁴), ולמנהג

8. שו"ע ורמ"א תקסה, ג.

9. שו"ע תקסה, ב.

10. שו"ע תקסו, ב.

11. שו"ע ורמ"א קיט, ד.

12. משנ"ב קיט ס"ק יט, ילקו"י מועדים עמ' תקלט. בכה"ח (קיט, ס"ק כח) כתב שיאמר 'יהיו לרצון לפני עננו' ולאחריו.

13. שו"ע תקסו, ד; משנ"ב ס"ק יז. אך בבית מדרשו של הגר"א לא אמרו סליחות (תוספת מעשה רב מט). אם רוצים, יכולים לומר את הסליחות לפני התפילה כפי שנוהגים באלול ובעשרת ימי תשובה, ויאמרו קדיש תתקבל אחרי הסליחות (אשי ישראל פמ"ד, הע' לט בשם הגר"י אלשיב).

14. שו"ע תקסה, ה. אך רשאי לומר בדרך קריאה בניגון של טעמי המקרא.

האשכנזים אומרים 'אבינו מלכנו'¹⁵. לאחר תחנון קוראים בתורה את קריאת 'ויחל משה' (שמות לב יא-יד; לד, א-ח)¹⁶.

י. סדר תפילת מנחה: 'אשרי', חצי קדיש; מוציא ספר תורה וקוראים כסדר של שחרית¹⁷. אין אומרים חצי קדיש לאחר קריאת התורה, אלא לאחר החזרת ספר התורה.

יא. למנהג האשכנזים מפטירים "דרשו ה' בהמצאו" (ישעיה נה, ו - נו, ח)¹⁸, ולאחר ההפטרה מברכים את הברכות עד 'מגן דוד'¹⁹. לכתחילה העולה השלישי הוא קורא את ההפטרה²⁰.

יב. אם מתפללים מנחה סמוך לשקיעה עולים הכהנים לנשיאת כפים, ואם אין כהנים יאמר הש"ץ "א-להינו וא-להי אבותינו וכו'"²¹. אם מתפללים מנחה גדולה, לא ישאו הכהנים כפיהם²², אך יש הנוהגים לומר "א-להינו וא-להי אבותינו"²³.

יג. למנהג האשכנזים, אומרים 'אבינו מלכנו' לפני תחנון. אך אם צום עשרה בטבת חל ביום שישי לא אומרים 'אבינו מלכנו' ותחנון במנחה²⁴.

15. ערוה"ש תקסו, ח.

16. שו"ע תקסו, א.

17. שו"ע תקסו, א.

18. שו"ע תקסו, א. ניתן לקרוא הפטרה גם אם כבר החזירו את ספר התורה בטעות (הגר"ח קנייבסקי בפסי"ת ב).

19. לוח א"י.

20. נו"ב תניינא קי. העולה השלישי יכול לברך את הברכות ואחר יקרא עבורו כמו שעושים בקריאת התורה, אך עדיף שהקורא עצמו יברך גם אם אין זה העולה השלישי (רמ"א רפד, ד; ועיין אישי ישראל פלי"ח העי' קסה), ולכן אם העולה השלישי לא יודע לקרוא, יקרא הלוי, או הכהן, או מתפלל אחר, בסדר עדיפות זו (נו"ב שם).

21. שו"ע קכט, א.

22. בלוח א"י כתב שנושאים כפים רק לאחר פלג המנחה, בילקו"י מועדים עמ' תקנ כתב שישאו כפים רק בחצי שעה הסמוכה לשקיעה, אך כתב שבמקום שנהגו שנושאים כפים לאחר פלג המנחה יש להם על מה שיסמוכו.

23. לוח א"י. אך בילקו"י מועדים עמ' תקנא כתב שלא לאומרו, ועיין מקראי קודש תעניות פ"ב העי' ל.

24. משני"ב תקנ, ג.

יד. מי שאינו מתענה לא יאמר 'עננו' בתפילתו²⁵, וכן לא יעלה לתורה בקריאת 'ויחלי'²⁶, ולא יהיה שליח ציבור בתפילה שצריך לומר בה 'עננו'²⁷, ואם הוא כהן לא ישא את כפיו במנחה²⁸. ראוי שגם לא יהיה בעל קורא בקריאת 'ויחלי'²⁹, ויש שכתבו שגם אין לכבדו בהגבהה, בגלילה או בהוצאת ספר תורה³⁰ (לגבי חיילים שאינם צמים מסיבות מבצעיות - עיין בשו"ת).

טו. כשאין בבית הכנסת שבעה מתענים לפחות, לא יקראו 'ויחלי'³¹, לא יאמר שליח הציבור 'עננו' בחזרת הש"ץ³², לא ישאו הכהנים כפיהם, ולא יאמר שליח הציבור "א-להינו וא-להי אבותינו"³³, אך יאמר שליח הציבור 'עננו' בשומע תפילה בלא חתימה³⁴.

ימי 'בין המצרים'

טז. שלושת השבועות שבין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב נקבעו כימי אבל על חורבן בית המקדש, והם נקראים 'בין המצרים', על שם הכתוב: 'כָּל רֹדְפֵיהָ הַשִּׁיגוּהָ בֵּין הַמְצָרִים' (איכה א, ג).

25. ביה"ל תקסה, ד"ה 'בין'; ילקו"י מועדים עמי תקלה. אמנם במשנ"ב (תקסח, סק"ג) כתב שאומר 'עננו ביום צום התענית הזה'.
26. שו"ע תקסו, ו.
27. שו"ע תקסו, ה.
28. ילקו"י מועדים עמי תקנא, וכתב שם שיצא לחוץ בעת נשיאת כפים. אמנם בלוח א"י כתב שאם אין שם כהן אלא הוא רשאי לשאת את כפיו, ובהליכות שלמה (פ"י, יג) כתב שהוא הדין אם יש מלבדו עוד כהן אחד בלבד, שעליו לשאת את כפיו גם אם אינו מתענה, כדי שתתקיים המצוה מדאורייתא לכולי עלמא.
29. לוח א"י; ילקו"י מועדים עמוד תקמט; משנה"ל (חלק ג עג, וכתב שיקפידו שיקרא אדם שצם גם אם הוא צריך שישיעוהו בקריאה).
30. ערוה"ש קלה, יד. אך במט"א (תרב, טו) ובשע"א (א, יב) נאמר שאין בכך בעיה.
31. משנ"ב תקסו, ס"ק יד; ילקו"י מועדים עמי תקמו.
32. שו"ע תקסו, ג.
33. פמ"ג תקסו, א"א ס"ק יא.
34. עיין בשאלה 21.

יז. בימים אלו נהגו שלא לנגן בכלי נגינה, ואף מוסיקה מוקלטת אין משמיעים³⁵. מותר להקשיב ברדיו לתוכנית מותרת, למרות שמשמיעים מוסיקה בין קטע לקטע³⁶.

יח. יש להימנע מלברך 'שהחיינו' על פרי או בגד חדש בימות החול³⁷, אך בשבתות החלות בימים אלו, מותר³⁸.

יט. האשכנזים נהגו שלא לערוך חתונות בכל 'שלושת השבועות', והספרדים נוהגים כן מראש חודש אב³⁹.

כ. האשכנזים לא מסתפרים ומתגלחים בכל 'שלושת השבועות', והספרדים נוהגים כן בשבוע שחל בו תשעה באב⁴⁰.

חודש אב

כא. 'משנכנס אב ממעטין בשמחה'⁴¹. אין אוכלים בשר ואין שותים יין (אשכנזים: גם בראש חודש עצמו; ספרדים: מבי' באב), מלבד בשבת, בסעודות מצוה ובהבדלה⁴².

כב. האשכנזים נוהגים שמראש חודש אב והלאה אין מחליפים את הבגדים לבגדים מכובסים (אלא לכבוד שבת), והספרדים נוהגים בכך רק בשבוע שחל בו תשעה באב⁴³.

35. צי"א חט"ו, לג; יחו"ד ח"ו, לד; וכן כתב באג"מ (או"ח ח"א, קסו) לענין ימי ספירת העומר.

36. מפי הגר"י אריאל, וכן הובא בשם הגר"מ אליהו במקראי קודש (פ"ו, הע"י יד).

37. שו"ע תקנא, יז.

38. משנ"ב תקנא, ס"ק צח; יחו"ד ח"א, לו.

39. רמ"א תקנא, ב.

40. שו"ע ורמ"א תקנא, ג-ד.

41. שו"ע תקנא, א-ב.

42. שו"ע ורמ"א תקנא, ט-י; משנ"ב ס"ק נח-נט; ילקו"י מועדים עמ' תקסז-ח. עיין ברמ"א בסעיף י, שאשכנזים נוהגים לכתחילה לתת לילד לשתות את יין ההבדלה.

עם זאת, הפוסקים התירו להכין בגדים מבעוד מועד לימים אלו שנוהגים לא ללבוש בהם בגדים מכובסים. פירוש הדבר, שלפני ימי האיסור ילבש במשך כחצי שעה את הבגדים הנצרכים לו לזמן האיסור, ולאחר מכן יפשטם וילבש בגדים אחרים במקומם, עד שתהיה לו כמות בגדים מספקת לזמן האיסור.⁴⁴

עצה אחרת שכתבו הפוסקים, היא שניתן להניח בגדים על הקרקע כדי שלא יחשבו יותר למכובסים, ואז ניתן ללבושם.⁴⁵ יש שכתבו שכל האיסור להחליף בגד הוא רק עם עושה זאת לתענוג, ולכן כשבגדו התלכלך מותר להחליף לבגד אחר.⁴⁶

כג. האשכנזים נמנעים מרחיצה של תענוג והתרעננות מראש חודש אב, והספרדים נוהגים כן בשבוע שחל בו תשעה באב.⁴⁷ מי שמלוכלך או מזיע - מותר לו להתרחץ במים פושרים.⁴⁸ בערב שבת מותר לחפוף את ראשו במים חמים, וכן לרחוץ את פניו ידיו ורגליו במים חמים.⁴⁹ אם ראש חודש חל בערב שבת - מותר לרחוץ את כל הגוף במים חמים.⁵⁰

כד. האשכנזים נוהגים שלא לקדש את הלבנה עד אחרי תשעה באב, משום ששרויים באבלות.⁵¹

43. שו"א ורמ"א תקנא, ג.
44. עיין רמ"א יו"ד שפט, א; בא"ח דברים, ו; שש"כ פכ"ח, עו; ילקו"י מועדים עמי תקסג.
45. מנח"י ח"י, מד; פניני הלכה זמנים פ"ח, יט; כחיצים ביד גיבור ח"יב עמי 84.
46. ערוה"ש יו"ד שפט, ז; גשה"ח פכ"א, י; פני ברוך יח, ד. אך עיין מנח"י (ח"י, מד) וילקו"י (אבלות עמי שנו).
47. שו"ע ורמ"א תקנא, טז; ילקו"י מועדים עמי תקסה.
48. שו"ת אג"מ אה"ע ח"ד, פד; מקראי קודש פ"ד, ב בשם הגר"ש ישראל ויהודי אלהו; פניני הלכה זמנים פ"ח, כא. אך בשבה"ל (ח"י, עז) וביחוד"ד (ח"א, לח) מחמירים יותר.
49. רמ"א תקנא, טז; משנ"ב ס"ק צז; שבה"ל ח"י, עז.
50. משנ"ב תקנא, ס"ק פט.
51. רמ"א תקנא, ח; תכו, ב; משנ"ב סק"ח.

כה. טבלה לסיכום מנהגי האבלות בימי 'בין המצרים':

שבווע שחל בו	תשעת הימים	שלושת השבועות	
אסור	אסור	אסור	מוזיקה משמחת
אסור	אסור	אסור	'שהחינו'
אסור	אסור	אשכנזים - אסור ספרדים - מותר	חתונות
אסור	אשכנזים - אסור ספרדים - מותר	אשכנזים - אסור ספרדים - מותר	תספורת וגילוח
אסור	אסור	מותר	בשר ויין
אסור	אשכנזים - אסור ספרדים - מותר	מותר	לבישת מכובסים
אסור	אשכנזים - אסור ספרדים - מותר	מותר	רחיצה לתענוג
א' - אין אומרים ס' - אומרים	א' - אין אומרים ס' - אומרים	---	קידוש לבנה

סעודה מפסקת

כו. ב'סעודה המפסקת', הסעודה האחרונה שלפני הצום, אוכלים לחם ומים ותבשיל אחד בלבד⁵².

52. שו"ע תקנב, א.

כז. נוהגים לאכול בסעודה המפסקת ביצה קשה, ויש נוהגים לאוכלה עם אפר⁵³.

כח. בסעודה המפסקת יושבים על הריצפה, ואוכלים כל אחד לחוד, כדי שלא להתחייב בזימון⁵⁴.

כט. נהגו לאכול ארוחה גדולה לפני הסעודה המפסקת, ולאחריה ממתנים איזה זמן, או שהולכים למקום אחר, ואוכלים את הסעודה המפסקת⁵⁵.

חמשת העינויים בתשעה באב

ל. חכמים החמירו בתשעה באב כמו ביום כיפור: הצום מתחיל משקיעת החמה של ערב תשעה באב⁵⁶, ואסורים בחמישה דברים: אכילה ושתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המיטה⁵⁷.

לא. חולה, אף שאינו בסכנת חיים - מותר לו לאכול בתשעה באב כפי צרכו, אך לא ירבה באכילה של תענוג, אלא יאכל מאכלים פשוטים ומזינים לצורך חיזוק גופו⁵⁸.

לב. בנטילת ידיים שחרית וביציאה מבית הכסא נוטלים רק עד מקום חיבור האצבעות לכף היד⁵⁹.

53. רמ"א תקנב, ה.

54. שו"ע תקנב, ז-ח.

55. שו"ע ורמ"א תקנב, ט.

56. שו"ע תקנב, ב.

57. שו"ע תקנב, א.

58. שו"ע תקנב, ה-ו, אך עיי"ש ברמ"א שנהגו להחמיר.

לג. רחיצה אסורה אפילו במים צוננים, אך אם ידיו מלוכלכות - מותר לרחצן⁶⁰. כמו כן, אין מניעה להרטיב את הידיים ושאר הגוף תוך כדי שטיפת כלים או כל פעילות אחרת⁶¹.

לד. רק סיכה של תענוג אסורה, ולכן מותר למרוח אלתוש, דאודורנט, ווזלין וקרם ידיים וכדו'⁶².

לה. אסור לנעול נעליים או סנדלים העשויות מעור⁶³, אך נעליים אחרות - מותר, ואפילו אם הן נוחות⁶⁴. (חייל העוסק בפעילות ביטחונית ראה שאלה 51).

על פי פקודות הצבא, יש לאפשר לכל חייל הרוצה בכך לנעול נעלי גומי או כפכפים⁶⁵.

מנהגי תשעה באב

לו. אין מברכים לשלום בתשעה באב, ואפילו לומר 'בוקר טוב' אסור⁶⁶. חייל שברכוהו לשלום - עליו להשיב בכובד ראש ובשפה רפה⁶⁷.

59. שו"ע תקנד, י.
60. שו"ע תקנד, ח-ט.
61. משנ"ב תקנד, ס"ק יט; ילקו"יי מועדים עמ' תקעט.
62. שו"ע תקנד, טו; ביה"ל ד"ה 'סיכה'. ראה גם הליכות שלמה ח"ג סוף עמ' תכב.
63. שו"ע תקנד, טז. אם העור הוא רק מלמעלה: המשנ"ב (תקנד, ס"ק לא) - אוסר, ובילקו"יי (מועדים עמ' תקעט) - מתיר.
64. הליכות שלמה מועדים פ"ה, יז; הגר"ש ישראלי והגר"מ אליהו במקראי קודש יו"כ פ"ה, הע' ה-ז; המשנ"ב בהלכות יו"כ (תריד, סק"ה) הביא שיש מחמירים בדבר, אך לא הביא כן בהלכות תשעה באב, ואף לענין יום כיפור הוא כתב שמעיקר הדין אין צריך לחשוש לכך.
65. פ"מ 34.0206 - צומות.
66. שו"ע תקנד, כ; משנ"ב ס"ק מא.
67. שו"ע תקנד, כ.

לז. יש להימנע מעיסוקים לא חיוניים או 'טיולים', כדי שלא תוסח הדעת מן האבלות.⁶⁸

לח. עד חצות היום אין עוסקים במלאכה⁶⁹, אמנם פעולות למניעת נזק או הפסד - מותרות.⁷⁰

לט. אסור ללמוד תורה, שנאמר עליה: "פיקודי ה' ישרים משמחי לב" והרי אין שמחים ביום זה, ואפילו מי שרגיל לקרוא 'שנים מקרא ואחד תרגום' או 'חוק לישראל' - אסור.⁷¹ אך מותר ללמוד איוב, מדרש איכה ובפרקי החורבן שבירמיהו, וכן המקורות הדנים בחורבן הבית ובהלכות אבלות.⁷²

מ. אמירת 'קרבנות' לפני התפילה מותרת, כפי הסדר שבכל יום.⁷³
מא. יש נוהגים שלא לישון בתשעה באב על מיטה, אלא מניחים את המזרון על הריצפה, וכן יש נוהגים לישון בלא כרית.⁷⁴

התפילות בתשעה באב

מב. יושבים על הארץ או על מקומות ישיבה נמוכים, כפי שנוהגים אבלים בימי השבעה.⁷⁵ יש הנוהגים להסיר את הפרוכת מארון הקודש.⁷⁶

- .68. שו"ע תקנד, כא.
- .69. רמ"א תקנד, כב; ילקו"י מועדים עמ' תקפא-ב.
- .70. שו"ע תקנד, כג.
- .71. שעה"צ תקנד, יא; ילקו"י מועדים עמ' תקפא בשם הגר"ע יוסף.
- .72. שו"ע תקנד, א-ב.
- .73. שו"ע תקנד, ד.
- .74. שו"ע ורמ"א תקנה, ב; פניני הלכה זמנים פ"י, יג.
- .75. שו"ע תקנט, ג.
- .76. רמ"א תקנט, ב.

מג. בבית הכנסת מדליקים תאורה חלקית בלבד⁷⁷ (וידליקו תאורה מספקת כדי שיוכלו לקרוא), ומתפללים בקול נמוך כאבלים⁷⁸.

מד. הספרדים אומרים בכל התפילות: 'נחם' בברכת 'בונה ירושלים' ו'עננו' בברכת 'שומע תפילה', ואילו האשכנזים אומרים 'נחם' ו'עננו' רק במנחה של התענית (אם שכח לומר 'נחם' או 'עננו' - אינו חוזר)⁷⁹.

מה. לאחר תפילת לחש של ערבית קוראים מגילת איכה ואומרים קינות - כל חייל כמנהג אבותיו. לאחריהם אומרים 'ואתה קדוש', קדיש שלם בלי 'תתקבלי'⁸⁰ ו'עלינו לשבח'.

מו. ביום תשעה באב מתפללים תפילת שחרית ללא טלית ותפילין (טלית קטן לובשים בלי לברך)⁸¹. יש מהספרדים שאינם משנים משאר הימים, ומניחים תפילין בבוקר⁸².

מז. יש המשמיטים בברכות השחר את ברכת 'שעשה לי כל צרכי'⁸³.

מח. האשכנזים נוהגים שאין נושאים כפיים בתפילת שחרית של תשעה באב⁸⁴. אם חיילים ספרדים עולים לשאת כפיים, יצאו הכהנים האשכנזים מבית הכנסת.

77. שו"ע תקנט, ג.
 78. רמ"א תקנט, א.
 79. שו"ע ורמ"א תקנו, א; משנ"ב ס"ק ג.
 80. רמ"א תקנט, ד; ילקו"י מועדים עמ' תקפג.
 81. שו"ע תקנה, א. חיילים הנצרכים לאכול בתשעה באב אחרי חצות, יניחו תפילין לאחר חצות לפני שאוכלים (ששי"כ סב, הע"ק ח בשם הגרש"ז אוירבך).
 82. ילקו"י מועדים עמ' תקפד.
 83. ערוה"ש תקנד, ו; ילקו"י מועדים עמ' תקפד. אך במשנ"ב (תקנד, סק"ל) וביחו"ד (ח"י, לז) כתבו לברך.
 84. קשו"ע קכד, ג; פס"ת תקנט, ה.

מט. אין אומרים תחנון בתשעה באב בין בשחרית ובין במנחה, וכן אין אומרים 'אבינו מלכנו' ו'למנצח'⁸⁵.

נ. קוראים בתורה: "כי תוליד בנים" (דברים ד, כה - מ), ומפטירים "אסוף אסיפם" (ירמיה ח, יג - ט, כג)⁸⁶, ומברכים את הברכות עד 'מגן דוד'. יש שאין אומרים חצי קדיש עד לאחר ההפטרה⁸⁷.

נא. האשכנזים אינם אומרים 'תתקבלי בקדיש'⁸⁸, ואין אומרים 'שיר של יום' ו'אין כאלוקינו' בשחרית⁸⁹.

נב. בסוף התפילה, יושבים ואומרים קינות⁹⁰. לאחר מכן, יש שנהגו לקרוא את מגילת 'איכה'⁹¹.

נג. לפני מנחה מתעטפים בטלית ומניחים תפילין (מלבד אלו שהניחו בבוקר)⁹². כשמברך על הטלית - יכוון לפטור בברכה גם את הטלית קטן.

נד. לפני מנחה, האשכנזים משלימים 'שיר של יום' ו'אין כאלוקינו', שלא אמרו בשחרית⁹³.

נה. סדר תפילת מנחה הוא כבשאר התעניות, אלא שהספרדים מפטירים "שובה ישראל" (הושע יד, ב - י; מיכה ז, יח - כ) עם ברכות ההפטרה⁹⁴. אין אומרים תחנון ו'אבינו מלכנו'⁹⁵.

85. טור וב"י ס"י תקנט; רמ"א סע' ד.

86. רמ"א תקנט, ד.

87. רעק"א תקנט, ד; ילקו"י מועדים עמ' תקפה. אך בפמ"ג (תקנט, א"א סק"ד) ובכה"ח (תקנט, סק"מ) לא כתבו כן.

88. רמ"א תקנט, ד.

89. שו"ע ורמ"א תקנט, ד; קשו"ע קכד, ג ו"ט.

90. רמ"א תקנט, ג; ילקו"י מועדים עמ' תקמה. מנהג האשכנזים לומר את הקינות לפני 'אשרי'.

91. משנ"ב תקנט, סק"ב.

92. שו"ע תקנה, א.

93. שו"ע ורמ"א תקנט, ד; קשו"ע קכד, ג ו"ט.

נו. מנהג האשכנזים לערוך קידוש לבנה במוצאי תשעה באב⁹⁶.

דיני י' באב

נז. בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל, ונשרף עד שקיעת החמה ביי' באב. לכן נוהגים להחמיר גם למחרת במנהגי 'תשעת הימים'⁹⁷. האשכנזים נוהגים בכל מנהגי תשעת הימים עד חצות היום⁹⁸, ואילו הספרדים מחמירים בבשר ויין בלבד במשך כל היום, ומותרים לכבס ולהסתפר מייד⁹⁹.

94. יחוי"ד ח"ה, מ.

95. טור וב"י סי' תקנט; רמ"א סעי' ד.

96. משנ"ב תכו, ס"ק יא.

97. שו"ע תקנח, א.

98. רמ"א תקנח, א; משנ"ב סק"ג. אך אם חל י' באב ביום שישי, מותר לכבס, להתרחץ ולהסתפר לכבוד שבת.

99. שו"ע תקנח, א; ילקו"י מועדים עמ' תקפו.

שאלות ותשובות

אכילה ושתיה בצום

שאלה 1. פעילות בט"ש

חייל העוסק בפעילות בט"ש ביום צום - האם הוא חייב בתענית?

תשובה:

חייל בריא מסוגל בדרך כלל לצום תוך כדי ביצוע פעילות, בלא שהדבר יפגע בבריאותו. לכן, כאשר מדובר בחיילים בריאים ובתנאי מזג אוויר רגילים, עליהם להתחיל בתענית מתוך מגמה לסיימה, למרות המשימות המוטלות עליהם¹. אם הדבר קשה על החיילים, ניתן לייעץ להם שיקומו מוקדם לאכול ולשתות לפני עלות השחר (עיין שאלה 16 לגבי תנאי. זמני התענית מופיעים בסוף החוברת).

במקרה שבמשך הצום, החייל מרגיש שחולשתו פוגעת באופן מהותי בכושר הנצרך לביצוע משימתו - עליו לאכול ולשתות כפי הצורך². (בתשעה באב - ראוי לשתות 'לשיעורין' במידת האפשר - עיין בשאלה 2).

1. משני"ב תרפו, סק"ו; משיב מלחמה ח"ב, קמ; אך עיין משיב מלחמה ח"ב, פט ו-ק.
2. משיב מלחמה ח"ב, קמ; מקראי קודש פ"ט, (ל1) בשם הגר"מ אליהו, הגר"ש מן ההר והגר"ד ליאור במקראי קדש יום הכיפורים נספחים ב-ג.

בכל מקרה, החייל צריך להיות ערני למצבו, ובמקרה שבמשך היום הוא מרגיש חולשה וסחרחורת, עליו 'לשבור' את הצום ולשתות לרוויה, ולא לקחת שום סיכון. כמו כן, חיילים המשרתים בתנאי שרב, כך שיש חשש להתייבשות מבלי שמרגישים בכך מראש - ישתו מיד³.

בכל אופן רצוי שהחייל יתייעץ עם הרב היחידתי לקבלת הוראות מתאימות לגבי אופי הפעילות שהוא מבצע.

שאלה 2. שתייה 'לשיעורין'

בנסיבות המחייבות שתייה - האם יש להקפיד על שתייה 'לשיעורין'? תשובה:

ה'פתחי עולם' כתב שבמקום שיש בו חשש להידבקות במגיפה, וצריכים לאכול בתשעה באב, עליהם להחמיר לאכול 'לשיעורין', והובאו דבריו בביאור הלכה⁴. אמנם דין זה בוודאי נאמר כחומרא כדי שלא יעקר הצום לגמרי, ומן הדין אין חיוב אכילה 'לשיעורין' בצומות דרבנן, ואפילו בתשעה באב⁵.

עם זאת, הרב גורן כתב שחיילים האוכלים ושותים בתשעה באב כדי לשמור על הכושר המבצעי שלהם, או כדי שלא יתייבשו - יאכלו

3. משיב מלחמה ח"ב, קמ; ועיין בהצבא כהלכה פ"ח הע' 5.

4. ביה"ל תקנד ד"ה 'דבמקום'.

5. ערוה"ש תקנד, ז; צי"א ח"י, כה פט"ז; ילקו"י מועדים עמ' תקלב.

עם זאת, למרות שהפוסקים הקלו בדבר, יש מקום לומר שזה רק לגבי חולים שניתן לומר שחובת הצום לא חלה עליהם כלל (כך כתב בשו"ת אבני"ז תקמ, שבמקום חולי לא גזרו רבנן כלל), ועדיין יש מקום לחלק ולהחמיר יותר עבור חיילים בריאים, שחובת הצום חלה עליהם, אלא שהם נאלצים לשתות כדי שלא יתייבשו בהמשך היום, או כדי לשמור על הכושר המבצעי שלהם (זהו חילוק בין 'הותרה' לבין 'דחוויה'). אמנם בהצבא כהלכה פ"ח הע' 6 כתב בשם הגרש"ז אורבך, שיש לומר שכמו כן במקרה של סכנה אם לא יאכלו וישתו לא קיבלו עליהם את התענית.

וישתו 'לשיעורין'⁶. אך נראה שגם הרב גורן לא החמיר אלא לגבי תשעה באב, ולא מצינו מי שהחמיר בזה בשאר התעניות שהן קלות יותר מתשעה באב⁷.

גם בתשעה אב, חייל שחש בפועל בחולשה וסחרחורת, עליו לשתות מיד כרגיל, כדי למנוע סכנה.

שאלה 3. מידות ה'שיעורין'

מהם המידות לאכילה ושתייה 'לשיעורין'?

תשובה:

שיעור אכילה הוא 'ככותבת הגסה', ושיעור שתיה הוא 'כמלוא לוגמיו', ומידות האכילה והשתייה אינן מצטרפות⁸. למעשה ניתן בפעם אחת לאכול כנפח קופסת גפרורים (30 סמ"ק), ולשתות כפקק של מימייה צבאית (40 סמ"ק); פקק בקבוק פלסטיק הוא כ-10 סמ"ק⁹.

יש להקפיד על מרווחי זמן של 'כדי אכילת פרסי' (4 דקות¹⁰) בין אכילה לאכילה ובין שתיה לשתיה¹¹.

6. משיב מלחמה ח"ב, קמ.

7. כן פסקו בהצבא כהלכה פי"ז סעיפים ג-ד, ובספר הלכות צבא פסי"ח, כג בשם הגר"מ אליהו.

8. שו"ע תריב א-ט; ביה"ל תקנד, ד"ה 'דבמקום חוליו'; משיב מלחמה ח"ב קמ.

9. שיעורי תורה לגרא"ח נאה ג, י-יד; משיב מלחמה ח"ב, קמ; ששי"כ פלי"ט, יח-כ; יחו"ד ח"ו, לט.

10. כה"ח רי, סק"ח; הגרא"ח נאה בשיעורי ציון סעי' יג; ערוה"ש רב, ח; הגר"ש ישראלי והגר"מ אליהו במקראי קודש פסח פי"ד, הע' מג. אמנם יש מקום להחמיר יותר, עד מרווח של 9 דקות (משני"ב תריח, ס"ק כא; שיעורי תורה לגרא"ח נאה ג, טו; ששי"כ פלי"ט, יח; יחו"ד ח"ו, לט), וכן להקל במקום הצורך עד כדי מרווח של 2 דקות (שו"ת חת"ס ח"ו, כג; ששי"כ פלי"ט, יח). בשתייה יש מי שמקל אפילו בהפסקות של כ-5 שניות (שו"ע תריח, ח).

11. שו"ע תריב, ב; משני"ב תקסח, ס"ק ה; משיב מלחמה ח"ב, קמ.

שאלה 4. אכילה בצום

במידה והותר לחייל לשתות בצום, האם מותר לו גם כן לאכול? כמו כן, במידה וחייל מחויב לאכול בצום, האם מותר לו לאכול בלי הגבלה?

תשובה:

חולים הפטורים מתעניות ציבור, פטורים מן הצום לגמרי, בין מאכילה ובין משתיה¹², משום שחובת הצום לא חלה עליהם כלל¹³. כמו כן, חיילים שפעילות חיונית מחייבת אותם 'לשבור' את הצום, הרי הם פטורים מן הצום לגמרי¹⁴.

עם זאת, בירושלמי מבואר, שעוברות ומניקות הפטורות מלהתענות בתעניות ציבור: "אף על פי כן, אינן מנהגות עצמן בתפנוקים אלא אוכלות ושותות כדי קיום הוולד"¹⁵.

על פי זה, כל שכן הדבר שהחיילים צריכים להקפיד לאכול רק את הנדרש לצורך חיזוק הגוף. לכן, אם יש צורך באכילה על מנת לשמור על הכשירות המבצעית הנדרשת - יאכלו רק לפי הצורך, וימנעו מאכילת בשר ומעדנים או תוספות למיניהם. כמו כן, אם לצורך השמירה על הכשירות המבצעית הנדרשת אין צורך באכילה - יש להסתפק בשתייה בלבד¹⁶.

12. רמ"א תקנ, א; משני"ב ס"ק ד.

13. שו"ת אבני"ז תקמ.

14. כן כתב בהצבא כהלכה פי"ח הע" 6 בשם הגרש"ז אורבך, שיש לומר במקרה של סכנה אם לא יאכלו וישתו לא קיבלו עליהם את התענית, אך עיין מה שכתבנו לעיל בהע" 5.

15. ירושלמי תענית פ"א, ה"ה; ונפסק בשו"ע תקנ"ד, ה; משני"ב תקנ"ה.

16. משיב מלחמה ח"ב קמ, אמנם בהצבא כהלכה (פי"ח, ד) כתב שבכל מקרה רשאי לאכול.

שאלה 5. אכילה מהבוקר

חייל שיודע שבהמשך היום הוא יוצא לפעילות מבצעית שתחייב אותו לאכול או לשתות, האם הוא יכול לאכול כבר מהבוקר?

תשובה:

יש מי שכתב שחייל שיודע שבהמשך היום הוא יצטרך לאכול, מן הדין הוא יכול להתחיל לאכול כבר מהבוקר, ובלבד שידחה קצת את ארוחת הבוקר מעבר לזמן שהוא אוכל בכל יום, כדי להשתתף בצער הציבור¹⁷.

אך למעשה, יש להורות לחיילים שהם צריכים להתחיל את הצום, ואין להם לאכול ולשתות כלל, עד שיגיע הזמן שהם יהיו צריכים לכך¹⁸.

שאלה 6. אכילה בחדר האוכל

במידה וחייל מחויב לאכול בצום, האם מותר לו לאכול בחדר האוכל?

תשובה:

יחידים שנבצר מהם להתענות, עליהם לאכול דווקא בצנעה, כדי שלא יבואו אחרים להקל בדבר או לחשוד בהם¹⁹. לפיכך, במקום שהדבר מתאפשר, אין לאכול בחדר האוכל.

17. מלומדי מלחמה ח"ב פט.

18. כך הורנו הגר"א נבנצל, ועיין משיב מלחמה ח"ב, קמ.

19. ילקו"י עמ' תקלא בשם מנחת אלעזר ח"ג ג; ועיין בנשמת אברהם ח"ד תקעד, ג סוף הע' א בשם הגר"י נויברט שמביא לדין זה ראייה ממה שמצינו בשו"ע (תקלא, ד-ה), לגבי מי שיצא בחול המועד מבית השביה, ולא היה לו פנאי לגלח קודם המועד, שאף על פי שהתירו לו להסתפר, עליו להסתפר בצנעה. אך עיין במקראי

שאלה 7. החלפת שמירה

חייל ששובץ לשמירה בבסיס, כך שהוא עלול להצטרך לשבור את הצום - האם עליו לנסות להחליף שמירה עם חייל שאינו צם, או שמותר לו לשמור בעצמו?

תשובה:

בשולחן ערוך נפסק: "כשמחללין שבת על חולה שיש בו סכנה משתדלין שלא לעשות על ידי גויים וקטנים ונשים אלא על ידי ישראל גדולים ובני דעת"²⁰. ובלשון הרמב"ם²¹: "ע"י גדולי ישראל וחכמיהם". על פי זה כתב בספר 'שמירת שבת כהלכתה', שחייל דתי המקבל תורנות חיונית הכרוכה בחילול בשבת, אין לו לחפש חייל חילוני שיחליפנו²².

בדברי הראשונים מצינו שנאמרו כמה טעמים לדין הנ"ל, ואחד מהם הוא כדי שיהיה ברור לכולם שהשבת נדחית מפני פיקוח נפש, כדי שלא יבואו להחמיר בפעם אחרת על חשבון פיקוח נפש. על פי זה, יש שכתבו שכיון שהשמירה המדוברת היא חיונית, אין לחייל דתי לבקש מחייל שממילא אינו צם להתחלף עמו בשמירה²³.

אך למעשה נראה שבנידון דידן, שמדובר במקרה שאין פיקוח נפש לפנינו, וההיתר לשתות בשמירה אינו ברור כל כך - ישנה עדיפות להתחלף עם חייל שממילא אינו צם²⁴.

קדש (פ"א הע"י יז) שכתב שמה שצריך לאכול בצנעה אין זה מדינא אלא חומרא בעלמא, ונראה שכן הוא בפרט בצבא כשהכל יודעים שיוצא לפעילות מבצעית.

20. שו"ע שכח, יב.

21 רמב"ם הלכות שבת פ"ב ה"ג.

22. ש"כ פמ"א, לה והע"י פד.

23. מלומדי מלחמה קא.

24. עיין משיב מלחמה ח"ב קמ; קשרי מלחמה ח"א עח; ועיין עוד בכחיצים ביד גיבור ח"ב, עמ' 83.

שאלה 8. אימון

האם מותר לחיילים להתאמן ביום צום, כאשר המאמץ יאלץ אותם לשבור את הצום?

תשובה:

פקודת מטכ"ל קובעת, שיש לאפשר לכל חייל הרוצה בכך לצום בימי התעניות, ושהחיילים הצמים ישוחררו מכל תפקיד במשך שעות הצום²⁵. לפיכך, על המפקדים לעשות כל מאמץ שלא לקבוע אימון שגרתי ביום צום, ויש ליידע מראש את הנוגעים בדבר שלא יתכננו אימון ביום זה.

כאשר בכל זאת נקבע אימון ליום זה, והשתתפות באימון תחייב את החייל לשבור את הצום, אין להשתתף באימון, וכך יש להורות אפילו במקרה של מפקד שהימנעותו מהשתתפות תפגע באימון²⁶. במקרים מיוחדים, יש להתייעץ ברב היחידה²⁷.

אמנם, אימון שחשיבותו המבצעית גדולה באופן מיוחד, כגון תרגיל שנקבע ליום זה עקב גרף אימונים צפוף, והאימון מתבצע עקב העובדה שעומדים להיכנס לתעסוקה מבצעית ואין כל אפשרות לדחות אותו - מותר לקיימו אף ביום התענית, ולצום במידת האפשר²⁸.

25. פקודת מטכ"ל 34.0206.

26. קשרי מלחמה ח"ב, פח; הצבא כהלכה פי"ח, ז; וכך בוודאי נכון להורות בצבא, שאין לקיים אימונים על חשבון הצומות, וגם אם נקבעו כך אין להשתתף בהם.

27. לכאורה ההשתתפות אסורה מדינא, וכמו שנפסק שאין למול תינוק בשבת אם עקב כך יצטרך לחלל שבת בשחיקת סממני לרפואתו - משנ"ב שלא, ס"ק כד; ועיין מנחת שלמה ח"א ז. כן פסק בנידונינו בקשרי מלחמה ח"ב, פח; ועיין בהוספות בעמ' 190 ו-226. אך עיין בהצבא כהלכה עמ' קפח הע' 10, שכתב שיש לחלק בין נידון המשנ"ב לנידונינו - שהרי צום הוא רק מתקנת חכמים, ועוד, שעוקר לחלוטין את תקנת הצום ממנו כאשר נהיה חולה. עיין גם בכחיצים ביד גיבור (ח"ב, עמ' 81), ועיין עוד באג"מ (או"ח ד, קיד), שכתב שהמתעסק בצרכי ציבור מותר לו לעסוק במלאכתו גם אם על ידי זה יחלש ויצטרך לאכול.

28. קשרי מלחמה ח"ב, פט-צ.

שאלה 9. 'בוחן מסייעת'

חיילים שעתידים להתחיל 'בוחן מסייעת' בשעות אחר הצהריים של הצום - האם עליהם לצום?

תשובה:

'בוחן מסייעת' הוא מדד להערכת רמת הפלוגה לאחר תקופת אימון, אף שאפשר להעריך שהפלוגה הינה כשירה לביצוע משימות גם ללא בוחן זה. משום כך יש לצום אף אם כתוצאה מכך יידחה הבוחן או אף יבוטל²⁹.

שאלה 10. עירו

חיילים הנמצאים במסגרת קורס חובשים - האם מותר להם לערוך בצום תירגול בהחדרת עירו (אינפוזיה), או שקבלת עירו אסורה בצום?

תשובה:

מצינו בפוסקים שדנו בעניין קבלת עירו ביום כיפור, וכתבו שהדבר מותר כיון שאין דרך שתייה בכך³⁰. אם כן, כל שכן שהדבר מותר בארבעה תעניות, ובפרט כשהדבר נעשה רק לתרגול כך שמנת הנוזלים המוכנסת לגוף היא קטנה ביותר³¹.

29. קשרי מלחמה ח"א, עט.

30. שו"ת מהרש"ם ח"א, קכד; שו"ת אחיעזר ח"ג, סא.

31. כחיצים ביד גיבור ח"א, עמ' 108.

שאלה 11. צוות לוט"ר (לוחמה בטרור)

האם חיילים בצוות לוט"ר צריכים להתחיל לצום כל עוד הם לא הוקפצו, או שהם פטורים מלצום, כדי שאם יפעילו אותם הם יהיו כשירים לפעולה?

תשובה:

במקרה שנדרשת רמת כוננות גבוהה עם אפשרות של יציאה מיידית לפעילות, מותר לחיילים לאכול ולשתות כדי שיהיו מוכנים למשימה שיידרשו לה³².

שאלה 12. טבח

האם מותר לטבחי היחידה ולתורני המטבח להכין ולהגיש אוכל לחיילים ביום התענית?

תשובה:

בשאלה 4 התבאר, שחיילים היוצאים לפעילות מבצעית וצריכים לאכול כדי לשמור על הכשירות המבצעית, מותר להם מן הדין לאכול בצום כדרכם. לכן, במקרה שחיילי היחידה יוצאים לפעילות מבצעית - מוטל על הטבחים להכין להם את הארוחות³³.

עם זאת, התבאר בשאלה 4 שבכל מקרה ראוי שלא להרבות בעינוגים. לפיכך, ראוי שהטבחים יכינו אוכל פשוט, וימנעו מלהגיש מאכלים מגוונים, וכל שכן שלא יוציאו עוגות וכדומה לקינוח. אך

32. כחיצים ביד גיבור, ח"ב עמ' 82; ועיין בקשרי מלחמה ח"א, עמ' 155; שכתב שבדרך כלל אין לצוות לוט"ר חשש ממשי להקפצה דחופה.

33. כחיצים ביד גיבור ח"א, עמ' 104.

אין בדבר זה איסור גמור מדינא, ולכן במקרה שהחייל נצרך להשתתף בהכנה או בהגשה, אין בזה משום 'לפני עוור'³⁴. במקרה שחיילי היחידה אינם עסוקים בפעילות מבצעית, יש להימנע מלהשתתף בהכנת ובהגשת האוכל בצום. ניתן להסתמך בדבר על פקודת מטכ"ל הפוטרת חייל שצם מכל פעילות בשעות הצום³⁵.

שאלה 13. שק"ל

האם מותר לעבוד בשק"ל במכירת דברי מאכל ומשקה בצום?

תשובה:

הגמרא במסכת עבודה זרה דנה בעניין מכירת דבר איסור למי שחשוד על הדבר, ומביאה שנחלקו בכך בית שמאי ובית הלל: "בית שמאי אומרים: לא ימכור אדם פרה החורשת בשביעית, ובית הלל מתירין מפני שיכול לשוחטה... בית שמאי אומרים: לא ימכור אדם שדה ניר בשביעית, ובית הלל מתירין מפני שיכול להובירה"³⁶. הגמרא מבארת שלדעת בית הלל המכירה מותרת בכל מקרה שניתן 'לתלות בהיתר', כלומר, בכל מקרה שלא ברור לגמרי שכוונתו לעבור עבירה.

לפיכך, מותר למכור מיני מאכל הסגורים באריזה, וזאת על סמך ההנחה שכוונת הקונה לאכול מהם רק לאחר הצום. אך אין למכור

34. הגרז"נ גולדברג בשו"ת כחיצים ביד גיבור ח"א, עמ' 104. עוד כתב שם שיתכן שאין בהגשת אוכל איסור 'לפני עוור' כלל, מכיון שיש לומר שמי שעבר ואכל כבר הפסיד את תעניתו. אמנם יש לעיין בדבר, שלכאורה מפורש בשו"ע (תקסח, א) שאף מי שאכל מחוייב להמשיך להתענות, וכן במשנ"ב (שם, סק"א; תקמט, סק"ג).

35. פקודת מטכ"ל 34.0206.

36. ע"ז טו ע"ב.

מוצרים המיועדים לאכילה מיידית, ולכן אין לפתוח חלבייה או סטיקיייה³⁷.

שאלה 14. רחצה בתענית

האם מותר להתקלח ביום הצום?

תשובה:

מבואר בראשונים, שכשתיקנו הנביאים את ארבע התעניות, הם תיקנו להתענות בחמשת העינויים האסורים ביום כיפור, וכמו בתשעה באב שאסור ברחיצה, בסיכה ובנעילת הסנדל. עם זאת כתבו, שבפועל נוהגים כן בימינו רק בתשעה באב, ואילו בשאר התעניות נהגו להימנע מאכילה ושתייה בלבד.

מנהג זה נובע ממה שמבואר בגמרא שמעיקר הדין החיוב להתענות בארבע התעניות הוא רק בעיתות שמד, ואילו בימינו החיוב לצום הוא רק מכח זה שישראל קיבלו על עצמם להתענות בכל מקרה. לכן בארבע התעניות האיסור הוא רק במה שקיבלו על עצמם, ומותרים ברחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המיטה שלא קיבלו על עצמם³⁸.

אמנם הזכירו הפוסקים, שראוי לבעל נפש להחמיר על עצמו שלא להתרחץ בכל התעניות, ובפרט ברחיצה במים חמים, חוץ מבעשרה בטבת שחל ביום שישי³⁹.

37. ניתן להסתמך בדבר על פקודת מטכ"ל 34.0206 הפוטרת חייל שצם מכל פעילות בשעות הצום.

38. ב"י סי' תקנ.

39. משנ"ב תקנ, סק"ו; שער הציון ח; כף החיים ס"ק י-יג.

שאלה 15. קיום אירוע

האם מותר לערוך מסיבה בליל התענית?

תשובה:

כשתיקנו הנביאים את ארבע התעניות, תיקנו בכל התעניות להתחיל להתענות מבערב, כמו בתשעה באב⁴⁰. בימינו מתחילים את התענית רק מעלות השחר, והדבר דומה למה שנתבאר בשאלה 14, שבימינו החיוב לצום הוא רק במה שקיבלו על עצמם.

מתבאר אם כן, שמעיקר הדין חלות יום התענית מתחילה מבערב, ולפיכך מסתבר שראוי להימנע מעריכת מסיבה חגיגית גם בערב התענית. באופן דומה מצינו שכתבו הפוסקים שמטעם זה אין לערוך חתונות בליל י"ז בתמוז, ושיש להתחיל לנהוג בדיני בין המצרים מתחילת ליל י"ז בתמוז⁴¹.

כל זה שייך בצום גדליה, בעשרה בטבת, ובי"ז בתמוז שהם צומות של אבל על החורבן והצרות. אך בתענית אסתר אין איסור לערוך מסיבה בערב, כיון שהיא איננה תענית של אבל, אלא היא נתקנה כזכר לזעקה ולתפילה של היהודים ביום המלחמה על אויביהם⁴².

שאלה 16. אכילה בליל התענית

חייל שהוטלה עליו תורנות שמירה בליל התענית לאחר שישן בתחילת הלילה - האם מותר לו אז לאכול ולשתות?

40. ב"י סי' תקנ.

41. שו"ת חיים שאל לחידי"א ח"א, כד; צ"י"א ח"י, כו; שבה"ל ח"י פא. אך באג"מ (או"ח ח"א, קסח) התיר לערוך חתונה בליל י"ז בתמוז.

42. באהלה של תורה ח"ב, קב.

תשובה :

בגמרא מבואר שלמרות שהצום מתחיל מעלות השחר, בכל זאת אסור לאכול מאז שהלך לישון בלילה, כיון שיש בכך היסח הדעת מאכילה וכאילו כבר קיבל עליו את הצום⁴³. בירושלמי מבואר שכדי שיהיה מותר לקום בלילה ולאכול, צריך להתנות על כך מראש⁴⁴.

הראשונים נחלקו בהבנת דין זה, האם מדובר אפילו במי שישן תוך כדי סעודתו, שאסור לו להמשיך בסעודתו כשמתעורר למרות שמסתמא כך היתה דעתו מראש, או שמדובר דווקא במי שסילק את עצמו מאכילה, ורק אז אם ישן - אסור לו לאכול⁴⁵. להלכה, השולחן ערוך פסק כדעה המחמירה, ואילו המשנה ברורה פסק לקולא⁴⁶.

לפיכך, חיילים ספרדים צריכים להחמיר בדבר, ולא יאכלו אם לא התנו לפני שהלכו לישון שאין כוונתם לקבל עליהם את התענית. עם זאת, נראה שאין הכוונה לתנאי מפורש שאומר בפה, ודי אפילו אם מתכנן כך בליבו⁴⁷. חיילים אשכנזים יכולים להקל יותר, ואם הם מודעים מראש לשמירה ולאפשרות לאכול, מותר להם לאכול גם אם לא התנו.

לגבי שתיית מים, נחלקו הראשונים אם דינה כאכילה, או שיש להתיר כיון שדרך בני אדם להתעורר ולהיות צמאים בלילה. גם בדבר זה פסק הבית יוסף לחומרא, ואילו הרמ"א פסק לקולא⁴⁸. עם זאת, כתב המשנה ברורה שמי שלא רגיל לשתות אחרי השינה,

43. תענית יב, ע"א.

44. ירושלמי תענית פ"א, ה"ד.

45. עיין ב"י סי' תקסד.

46. שו"ע תקסד, א; משנ"ב סק"ג; שעה"צ ג. אמנם גם המשנ"ב כתב שהמחמיר על עצמו בזה יקדוש יאמר לו.

47. כן כתב בהלכות חגים לגר"מ אליהו (פכ"ד, מו) שמספיק תנאי במחשבה.

48. טור, ב"י ורמ"א תקסד.

לכתחילה טוב שיחמיר בדבר כדעת השולחן ערוך⁴⁹ ובודאי שהוא
הדין לענין אכילה.

שאלה 17. חזרה לתענית

חייל ששתה על מנת להיות כשיר וכדי שלא להגיע להתייבשות, האם
לאחר גמר המשימה בצהרי היום הוא חייב לצום?

תשובה:

מצינו שאדם ששכח ואכל בשגגה במהלך תענית ציבור, אין הוא
רשאי להמשיך לאכול ולשתות בהמשך היום, אלא עליו להשלים את
היום בתענית⁵⁰. לפיכך, הוא הדין בחייל ששתה בצום, שכאשר
הסתיימה המשימה המבצעית שבגללה הותר לו לשתות, עליו
להתענות מכאן ולהבא עד סיום הצום (ועיין שאלה 4).

שאלה 18. שטיפת פה

האם מותר לשטוף את הפה בתענית?

תשובה:

ראוי שלא לשטוף את הפה בתענית, אך במקום צער רב (כגון: ריח
רע מהפה) ניתן להתיר הדבר, ובלבד שיזהר להטות פיו וראשו כלפי
מטה באופן שלא יבלע מים בטעות⁵¹.

49. משנ"ב תקסד, סק"ו.

50. שו"ע תקסח, א; משנ"ב תקמט, סק"ג; ועיין שו"ע ורמ"א תקעד, ג; משנ"ב סק"ו.

51. שו"ע תקסז, ג; משנ"ב ס"ק יא; מנח"י ח"ד, קט; ילקו"י מועדים עמ' תקלד.

סדר התפילות בתעניות

שאלה 19. סליחות כשאינם מתענים

חיילים שלא יוכלו להתענות, האם יאמרו סליחות בתפילת שחרית?

תשובה:

ניתן לומר סליחות גם אם אינם מתענים, וכפי שנוהגים רבים מהאשכנזים לומר סליחות בימי 'תעניות בה"ב' למרות שאינם נוהגים להתענות¹.

שאלה 20. 'עננו' כשאינם מתענים

האם חיילים שאינם מתענים אומרים את תפילת 'עננו', בתפילת היחיד ובחזרת הש"ץ (כשאינן עשרה מתענים במנין)?

תשובה:

תפילת 'עננו' הנאמרת בלחש בתוך ברכת 'שומע תפילה' נתקנה אפילו לאדם שקיבל על עצמו תענית יחיד, ולכן כל מי שצם יאמר 'עננו' בתפילתו ב'שומע תפילה'². אך ברכת 'עננו' הנאמרת על ידי שליח הציבור בחזרת הש"ץ, נתקנה רק במקרה שיש ציבור

1. משנייב תצב, סק"ה.
2. תענית יג, ע"ב; שו"ע תקסה, א.

שמתענים, ולכן כתב השולחן ערוך שאין שליח הציבור אומר 'עננו' בחזרת הש"ץ אלא אם כן יש בבית הכנסת עשרה שמתענים.³

אמנם הפוסקים דנו בדבר, שיש לומר שכל זה רק בתעניות שהקהל קיבלו אותם על כל צרה שלא תבוא, אך בארבע התעניות שהן קבועות מתקנת חכמים, יש לומר שהיום נחשב כיום צום גם אם לא מתענים בו.⁴

עם זאת, המנהג למעשה הוא שיחיד שאינו מתענה אינו אומר 'עננו' בתפילתו,⁵ וכן במנין שרובו אינו מתענה אין שליח הציבור אומר 'עננו' בחזרת הש"ץ. אך נהגו להקל על פי הסברת הפוסקים הנ"ל, שבארבע התעניות הקבועות מספיק רוב של שבעה מתענים כדי ששליח הציבור יאמר 'עננו' בחזרת הש"ץ.⁶

שאלה 21. 'עננו' בחזרת הש"ץ ב'שומע תפילה'

כאשר אין רוב מנין שמתענים, והש"ץ אינו אומר 'עננו' בין גואל לרופא, האם עליו לומר 'עננו' בחזרת הש"ץ ב'שומע תפילה' כיחיד?

3. שו"ע תקסו, ג. עיין כף החיים (תקסו, ס"ק לא) שיש להחמיר אפילו כאשר יש מספיק מתענים בבית הכנסת, אך חלקם כבר התפללו לפני כן ושמעו את ברכת 'עננו'.

4. עיין שו"ע תקסה, ג; ביה"ל ד"ה 'בין'; שעי"ת תקסו סק"ד, משנ"ב ס"ק יד; ערוה"ש סעי' ז.

5. ביה"ל תקסה ד"ה 'בין', ילקו"י מועדים עמ' תקלה. אמנם במשנ"ב (תקסח, סק"ג) כתב שאומר 'עננו' ביום צום התענית הזה, ועיין בשבה"ל (ח"ח, קלא) שביאר שכוונת הדברים רק במי ששכח ואכל ולא במי שפטור מן התענית, וצריך עיון לפי זה מה הדין במי שאוכל במזיד. אך נראה שבכל מקרה אם אכל לצורך פעילות מבצעית, אינו יכול לומר 'עננו' גם אחרי שהפעילות הסתיימה וחוזר לצום, שהרי כתבנו בשאלה 4 שחיילים הפטורים מן הצום דינם כחולים שחובת הצום לא חלה עליהם כלל.

6. באג"מ (או"ח ח"ד, קיג) כתב שהמנהג להקל ברוב מתענים, ובילקו"י (מועדים עמ' תקלט) כתב שהמנהג להקל בשישה מתענים. אמנם במקור הדברים במחז"ב כתוב שישה או שבעה, ובמשנ"ב (תקסה, ס"ק יד) הביא דעה זו כתב שיש מקילים בשבעה, והשמיט שיש מקום להקל גם בשישה.

תשובה:

הפוסקים נחלקו בשאלה זו, האם יש לומר שכיון שחזרת הש"ץ היא תפילת הציבור אין לומר בה 'עננו' אפילו לא ב'שומע תפילה'⁷. למעשה, המשנה ברורה פסק שיאמר שליח הציבור 'עננו' ב'שומע תפילה', שהוא לא גרע מכל יחיד⁸. אך הילקוט יוסף כתב שישב ואל תעשה עדיף', ולכן לא יאמר שליח הציבור 'עננו' כלל⁹. במקרה שיש שבעה מתענים בבית הכנסת אלא שחלקם כבר התפללו ושמעו 'עננו' במנין אחר, גם הילקוט יוסף מודה שיאמר שליח הציבור 'עננו' ב'שומע תפילה'.

שאלה 22. 'עננו' למי שאכל בתחילת הצום

חיילים שנאלצו לאכול או לשתות בתחילת הצום, והתחילו בצום רק בשעה מאוחרת, האם יאמרו 'עננו'?

תשובה:

בשאלה 4 התבאר שחיילים הפטורים מן הצום דינם כחולים, שמן הדין חובת הצום לא חלה עליהם כלל. לכן, גם אם בהמשך היום מתחילים לצום, הם כבר אינם יכולים לומר 'עננו'¹⁰.

7. עיין במקורות שבסמוך, ועיין בכה"ח (תקסו, ס"ק יח), שכתב שיש לומר שגם המחמירים לא אמרו כן אלא בתעניות שקבלו הציבור על עצמם על כל צרה שלא תבוא, אך בארבע התעניות הקבועות כולי עלמא יודו שיאמר 'עננו' בשומע תפילה.

8. משנ"ב תקסו, ס"ק יג.

9. ילקו"י מועדים עמי תקמב. עם זאת, כתב הילקו"י שאם יש שבעה מתענים בבית הכנסת אלא שחלקם כבר התפללו ושמעו 'עננו' במנין אחר, יאמר שליח הציבור 'עננו' ב'שומע תפילה'. באשי ישראל פמ"ד העי' כד כתב בשם הגר"י'ש אלישיב שבשחרית לא יאמר כלל.

10. כן הורנו הגר"א נבצל, ועיין לעיל העי' 5.

אך בתשעה באב, חייל שנאלץ לאכול או לשתות בליל התענית, ומתענה במשך כל היום למחרת, יוכל לומר 'עננו' ביום כשאר המתפללים, שכיון שמתענה במשך כל היום אין זה שקר¹¹.

שאלה 23. 'עננו' כשלא ישלימו את הצום

חיילים העתידים לצאת לפעילות ביטחונית, ויודעים שלא ישלימו את הצום, האם יאמרו 'עננו'?

תשובה:

בתשובה הקודמת התבאר שמי שלא מתענה אינו אומר 'עננו', ושאין שליח הציבור אומר 'עננו' בחזרת הש"ץ אלא אם כן יש שישה או שבעה שמתענים. אלא שיש להסתפק בעניינינו, האם מי שכוונתו 'לשבור' את הצום מבעוד יום דינו כמתענה.

בענין זה לכאורה יש גמרא מפורשת במסכת תענית: "כל תענית שלא שקעה עליו חמה - לא שמיה תענית"¹², ומפרש רש"י שמי שלא צם עד הערב אינו אומר 'עננו'. כן פסק השולחן ערוך, שאם דעתו לאכול לפני צאת הכוכבים לא יאמר 'עננו'¹³.

אמנם יש מן הראשונים שכתבו שדין זה נאמר רק בתענית שאדם מקבל על עצמו להתענות בסתם, שאז אם אינו מתענה כל היום לא יצא ידי חובת נדרו ואינו אומר 'עננו'. אך אם קיבל בפירוש להתענות חצי יום, וכן בתענית ציבור שמתענה שלא מחמת קבלת תענית, יכול

11. עיין משני"ב תקסה, סק"י.

12. תענית יב ע"א.

13. שו"ע תקסב, א.

לומר 'עננו' גם אם אין כוונתו להשלים את התענית אחרי חצות היום¹⁴.

הרמ"א כתב שהמנהג בעניין זה הוא שיחיד אומר 'עננו' גם כשאין כוונתו להשלים את התענית אחרי חצות היום, אך לעניין ברכת 'עננו' בחזרת הש"ץ יש להחמיר שלא לאומרו אם הציבור אינם משלימים את התענית, כיון שיש בדבר חשש ברכה לבטלה¹⁵.

שאלה 24. 'עננו' כשיצאו כמה מהמתענים

כיצד יש לנהוג במקרה שהתחילו להתפלל כאשר היו בבית הכנסת מספיק מתענים, ובאמצע התפילה יצאו חלק מהמתפללים, כך שלא נותרו שבעה מתענים כדי לומר 'עננו' בחזרת הש"ץ?

תשובה:

כאשר יצאו חלק מהמתענים ולא נשארו שבעה מתענים, כבר לא ניתן לומר את ברכת 'עננו', כיון שיש בכך חשש ברכה לבטלה. אמנם, כתב המשנה ברורה, שיש מקום לדמות מקרה זה לדין מי שהתחיל את חזרת הש"ץ במנין ויצאו מקצתם, שמסיים את חזרת הש"ץ

14. עיין שו"ע תקסב, ב; ביה"ל ד"ה 'יש אומרים'. לכאורה היה קצת מקום לומר שדין ארבע תעניות לעניין זה הוא כמי שקיבל עליו תענית בסתם, אך עיין אשי ישראל (פמ"ד, הע' לב) בשם הגרש"ז אורבך והגר"ח קנייבסקי שדינו כמי שקיבל עליו להתענות חצי יום.

15. רמ"א תקסב, א; משנ"ב ס"ק ז.
מי שמסופק אם יוכל להשלים את הצום או שלא - עיין בפסי"ת תקסו, ו שכתב בשם שו"ת שואל ומשיב (מהדו"ת ח"ב, נח), שיכול לומר 'עננו' בין בתפילת לחש ובין בחזרת הש"ץ, וכן יכול לעלות לתורה ולשאת את כפיו במנחה, וכן דייק באשי ישראל (פמ"ד, ו) מהביה"ל (תקסה, ד"ה 'שאי אפשר'), אך בילקוויי מועדים עמי תקמד כתב שלא יעלה כשליח ציבור בשחרית.

ואומר קדושה¹⁶. לכן, טוב לומר 'עננו' בשומע תפילה, שבדרך זו אין חשש ברכה לבטלה¹⁷.

אמנם אם כבר התחיל שליח הציבור לומר 'עננו' כשהיו שבעה מתענים בבית הכנסת, ויצאו חלקם באמצע 'עננו', יכול החזן לסיים 'עננו' בשם ומלכות¹⁸.

שאלה 25. קריאה בתורה ללא מנין מתענים

האם קוראים בתורה בתענית ציבור כאשר אין עשרה חיילים שמתענים?

תשובה:

דין קריאת 'ויחל' זהה לדין ברכת 'עננו' שבחזרת הש"ץ¹⁹. לכן לכתחילה ראוי לקבץ עשרה מתענים כדי לקרוא בפניהם את פרשת 'ויחל', אך גם כאשר אין מצויים אלא שבעה שמתכוונים להתענות - יקראו 'ויחל'. כל הנוכחים נספרים, אפילו כשחלקם כבר שמעו את הקריאה במנין קודם²⁰.

כאשר חלה התענית בימי שני וחמישי, קוראים את פרשה 'ויחל' בשחרית אף אם ישנם רק ששה שמתכוונים להתענות, שכיון שבלאו הכי מחוייבים לקרוא בתורה אין בכך חשש ברכה לבטלה. אך אם אין שישה שמתכוונים להתענות, יקראו בפרשת השבוע²¹.

16. שו"ע נה, ג.
17. משנ"ב קיט, ס"ק יח. מסתבר שלא כתב כן המשנ"ב אלא במקרה שהיו עשרה בתחילה, שלא מצאנו דין זה שכיון שהתחיל יכול להמשיך אלא לגבי מנין ולא לגבי רוב מנין, ועיין באשי ישראל פמ"ד, הע' כז.
18. משנ"ב קיט, ס"ק יח.
19. משנ"ב תקסו, ס"ק יד; ילקו"י מועדים עמ' תקמו.
20. אשי ישראל פמ"ד הע' נה בשם שו"ת אפרקסתא דעניא ושו"ת יוסף אומץ סד.
21. עיין משנ"ב תקסו, ס"ק יד; הליכות שלמה תפילה פי"ב, ה; ילקו"י מועדים עמ' תקמו.

שאלה 26. קראו פרשת שבוע בטעות

כיצד יש לנהוג בתענית ציבור שחלה ביום חמישי, אם טעו בתפילת שחרית והתחילו בקריאת התורה הקבועה מתוך פרשת השבוע במקום לקרוא 'ויחל'?

תשובה:

במקרה זה אין לחזור ולקרוא את קריאת 'ויחל', ואפילו אם נזכרו בדבר באמצע הקריאה²². טעם דין זה הוא, כיון שיש מן הראשונים שכתבו שכך יש לנהוג לכתחילה לקרוא בשחרית מפרשת השבוע²³, לפיכך, אף שאיננו נוהגים כן לכתחילה, במקרה של דיעבד יש לסמוך על שיטה זו.

שאלה 27. 'עננו' לשותה 'לשיעורין'

חייל שנאלץ לשתות עקב פעילות מבצעית, אך הקפיד לשתות 'לשיעורין' - האם יאמר 'עננו' בתפילה?

תשובה:

חייל שהקפיד על שתיה 'לשיעורין' (עיין לעיל בשאלה 3) - הרי הוא נחשב כמתענה, ולכן יכול לומר 'עננו' בתפילתו. כמו כן חייל זה יוכל לעלות לתורה לקריאת 'ויחל', ואם חייל זה יהיה שליח ציבור יוכל

22. ילקו"י מועדים עמי תקמו; דע"ת למהרש"ם תקסו, א.

23. עיין בטור סי' תקסו.

לומר את ברכת 'עננו' בחזרת הש"ץ כתיקנה, וכן אם הוא כהן יוכל לשאת כפים במנחה²⁴.

שאלה 28. לא צם והועלה לתורה

כיצד ינהג חייל שלא התענה ונקרא לעלות לתורה?

תשובה:

אין מעלים לתורה לקריאת 'ויחלי' אלא את מי שמתענה²⁵, ולכן אם קראו למי שלא מתענה לעלות, עליו לומר שאינו יכול לעלות, כיון שאם יעלה יש בכך חשש ברכה לבטלה²⁶.

עם זאת, יש פוסקים הסוברים שאין איסור לעלות לתורה, וכל מה שאין מעלים את מי שאינו מתענה אינו אלא מנהג בעלמא. לפיכך, מי שקראו לו לעלות והוא מתבייש לומר שהוא לא מתענה, יכול לסמוך על שיטות אלו ולעלות לתורה²⁷.

בשחרית של ימי שני וחמישי שקוראים בתורה גם בלא תענית, יש פוסקים שסוברים שניתן להעלות לקריאת 'ויחלי' גם את מי שלא מתענה. לפיכך, אף שלכתחילה אין סומכים על שיטה זו, ומעלים רק את מי שמתענה, בכל זאת בדיעבד אם קראו למי שלא מתענה, הוא יכול לעלות²⁸.

24. הגרש"ז אוירבך בשש"כ פל"ט הע"י קטו; צי"א חט"ו לב, יא; אשי ישראל פמ"ד, הע"י כא בשם הגר"ש אלישיב; ילקו"י מועדים עמ' תקלה.

25. שו"ע תקסו, ו.

26. משנ"ב תקסו ס"ק כא; ילקו"י מועדים עמ' תקמט.

27. משנ"ב תקסו ס"ק כא; מקראי קדש תעניות פ"ב, הע"י לא בשם הגר"מ אליהו.

28. משנ"ב תקסו ס"ק יט; ילקו"י מועדים עמ' קמט, הע"י 84.

שאלה 29. כהן שלא צם

חייל כהן שלא מתענה, כיצד עליו לנהוג כשבאים לקרוא בתורה?

תשובה:

כהן שאינו מתענה, ואין כהן אחר שמתענה נמצא באותו בית כנסת, עליו לצאת מבית הכנסת לפני קריאת התורה כדי שיוכלו להעלות לתורה את מי שמתענה²⁹. אם יש כהן אחר שמתענה באותו מקום, אין הכהן צריך לצאת מבית הכנסת, ומספיק שיודיע מראש לגבאי שלא יעלה אותו³⁰.

שאלה 30. שליח ציבור שלא צם

כיצד ינהג חייל שנשלח להיות שליח ציבור בתענית ציבור, ואחרי שהתחיל בתפילה נזכר שהוא אינו מתענה?

תשובה:

בתענית ציבור אין למנות שליח ציבור שאינו מתענה, כיון שצריך לומר 'עננו' בחזרת הש"ץ³¹. לכן, אם שליח הציבור לא התחיל עדיין את חזרת הש"ץ, עליו למצוא מחליף שמתענה³².

אך אם שליח הציבור כבר התחיל בחזרת הש"ץ, כך שכבר לא ניתן להחליפו, יאמר 'עננו' בברכת 'שומע תפילה' כמו בתפילת הלחש, ויאמר כנוסח הספרדים: "עננו ביום צום התענית הזה"³³.

29. שו"ע תקסו, ו.

30. משנ"ב תקסא, ס"ק כא.

31. שו"ע תקסו, ה.

32. מקראי קדש תעניות פ"ב, העי' יט בשם הגר"ש ישראל.

33. משנ"ב תקסו, ס"ק יח; ילקו"י מועדים עמ' תקמד.

שאלה 31. מנחה מקוצרת

חיילים שמפאת דוחק הזמן מתפללים בתענית 'מנחה קצרה' (החזן אומר שלוש ברכות ראשונות בקול רם, ואינו ממשיך את חזרת הש"ץ), כיצד ינהגו באשר לברכת 'עננו'?
תשובה:

לשאלה מעין זו התייחס המהרלב"ח; הוא דן במנהג שהיה נהוג בימיו, שהקהל היה מתפלל בלחש, ושליח הציבור היה מתפלל בקול את הברכות הראשונות והאחרונות. לפי זה הסתפק המהרלב"ח אם בתענית ציבור יכול שליח הציבור לומר 'עננו' בקול רם בין 'גואלי לירופא', למרות שאין עשרה ששותקים ומקשיבים לברכתו. מסקנתו היא שאכן עליו לומר 'עננו' בקול רם בין 'גואלי לירופא', כיון שכך היא התקנה בשליח ציבור³⁴.

על פי דברי המהרלב"ח, כתב המגן אברהם שכמו כן מתעוררת בעיה זו כשמתפללים 'מנחה קצרה', שהרי אין עשרה שמקשיבים לשליח הציבור. מסקנתו היא שלכתחילה יש להימנע מ'תפילה קצרה' בתענית ציבור, אך אם השעה דחוקה מאוד ניתן לסמוך על המהרלב"ח ולומר את ברכת 'עננו' בקול רם בין 'גואלי לירופא'³⁵. כך הוא מנהג הספרדים, ששליח הציבור אומר את ברכת 'עננו' בקול רם בין 'גואלי לירופא', והקהל אומרים 'עננו' בלחש ב'שומע תפילה'³⁶.

34. שו"ת מהרלב"ח סי' טו.

35. מג"א רלב, סק"ב; ילקו"י מועדים עמ' תקמג.

36. ילקו"י מועדים עמ' תקמד; פס"ת תקסו, א; מקראי קדש תעניות פ"ב, הע' לב.

אך המשנה ברורה³⁷ חלק על דברי המגן אברהם, וכתב שדברי המהרלב"ח אינם שייכים ב'מנחה קצרה', שכשמתפללים 'מנחה קצרה' אין הדבר נחשב כלל לחזרת השי"ץ, ובמקרה זה לא תיקנו בכלל לומר 'עננו' בין 'גואל לירופא'. לפיכך, **דעת המשנה ברורה** היא שגם שליח הציבור יאמר 'עננו' בלחש ב'שומע תפילה'.

שאלה 32. קריאת ההפטרה

כיצד יש לנהוג בבית כנסת בו מתפללים ספרדים ואשכנזים יחד, לענין קריאת הפטרה בתענית ציבור?
תשובה:

האשכנזים נוהגים שבתענית ציבור במנחה, העולה שלישי לתורה מפטיר בנביא "דרשו ה' בהמצאו", אך הספרדים אינם נוהגים כן³⁸. לכן העולה השלישי יעשה כמנהגו; אם הוא אשכנזי - יקרא את ההפטרה, ואם הוא ספרדי - לא יקרא.

שאלה 33. 'ויחל' ו'עננו' אחרי השקיעה

חיילים שנאלצו להתפלל מנחה בתענית אחרי השקיעה, האם יכולים לומר 'עננו' בתפילה? מה יעשו לגבי קריאת 'ויחל'?

37 סימן רלב ביה"ל ד"ה השי"ץ.

38. שו"ע ורמ"א תקסו, א, ופשוט שאשכנזי יכול להפטיר גם במנין מצומצם שרובם ספרדים, שכן לדעת הרמ"א חייבים כל המתפללים בהפטרה.

תשובה:

כשם שבשעת הדחק ניתן להתפלל מנחה לאחר השקיעה, כך ניתן בשעה זו גם לומר 'עננו' ולקרוא 'ויחלי'³⁹. הוא הדין אפילו כשחלה התענית ביום שישי, אף שבמקרה זה יש להשתדל מאוד שלא להגיע לידי כך, משום שכאשר אומר 'יום צום תעניתנו' אחרי השקיעה יש בכך זלזול בשבת⁴⁰.

שאלה 34. ברכת כהנים אחרי השקיעה

חיילים שהתחילו להתפלל בשעה מאוחרת, כך שבחזרת הש"ץ כבר שקעה החמה, האם ישאו הכהנים כפיהם?

תשובה:

אין נושאים כפים בלילה אלא ביום, שנאמר "לשרתו ולברך בשמו" - הוקשה נשיאת כפים לעבודת המקדש שאינה נוהגת אלא ביום⁴¹. לכן יש להקפיד לכתחילה שברכת כהנים תהיה לפני השקיעה⁴². בזמן שבין השקיעה לצאת הכוכבים יש להסתפק לגבי נשיאות כפים, שזהו 'בין השמשות', ויש לומר שגם זהו חלק מן היום, ובפרט לשיטת רבינו תם שהיום נגמר בשעה מאוחרת יותר. לפיכך, בדיעבד

39. שו"ת דבר יהושע (אהרנברג) ח"ג, יו"ד סג. ייתכן שלמעשה, אם מתחילים להתפלל מנחה בשעה מאוחרת, עדיף שידחו את קריאת התורה לסיום התפילה, ויתחילו מיד בתפילת לחש כדי שישפיקו להתפלל ולברך ברכת כהנים לפני השקיעה (עיין בשאלה הבאה לגבי ברכת כהנים), ויקראו בתורה בסוף התפילה כמו שעושים בתפילת שחרית.

40. שו"ת דבר יהושע (אהרנברג) ח"ג, יו"ד סג. עוד כתב שם שאולי יש לומר שבערב שבת אחרי השקיעה לא יאמר שליח הציבור 'עננו' כברכה בפני עצמה, אלא יאמר 'עננו' בשומע תפילה, כדי שלא יצטרך לומר 'העונה בעת צרה'. אך נראה קצת שאין בכך חשש, משום שלא אומר שהיום הנוכחי הוא יום צרה, אלא רק אומר שהקב"ה עונה בימי צרה באופן כללי.

41. ירושלמי תענית פ"ד, ה"א; רא"ש יומא פ"ח, כ; הגה"מ ה"ל תפילה פ"ג, סק"ה.

42. ב"י ס"י תרכג; שו"ע תרכג, ב; שעה"צ יא; יחו"ד ח"ו, מ.

ניתן לשאת כפים עד שלוש עשרה וחצי דקות לאחר השקיעה, שזהו השיעור המינימלי לזמן בין השמשות⁴³.

43. שעה"צ תרכג, ס"ק יא, יחו"ד ח"ו, מ.

ימי 'בין המצרים'

שאלה 35. נופש ואירועים

האם מותר לקיים נופש מאורגן למשפחות במתקן נופש בישראל השבועות?

תשובה:

מיעוט בשמחה: מי"ז בתמוז ממעטים בשמחה ממה שרגילים לנהוג. לכן אין לקיים מסיבות של שמחה, הרקדות, מופעי בידור וכל אירוע בעל אופי 'קלילי'¹, אבל מותר לקיים מסיבה שתוכנה רציני, למרות שתהיה בה קצת שמחה. משנכנס אב אין שמחים כלל², ולכן יש לסיים את הנופש לפני ראש חודש אב.

מוסיקה: אין לנגן או לשמוע מוסיקה מכלי נגינה, כמו כן אין להשמיע מוסיקה מוקלטת³.

פעולות תרבות: אין לשמוע ברדיו תוכנית משעשעת או לראות סרט משעשע בטלוויזיה, אבל תוכנית רצינית או סרט תיעודי מותרים אפילו אם משובצים בהם מעט קטעים משעשעים או קטעי מוסיקה⁴.

1. משנ"ב תקנא, סק"א. כה"ח סק"ב; אך עיין בשעה"צ (אות א) שיש חולקים.
2. מקראי קודש ה, הע"א. ובכלל זה סרטי קומדיה. מותר לקיים תוכנית רצינית אפילו אם משובצים בה מעט קטעים משעשעים. אין איסור ברחיצה בבריכה או בים (פס"ת תקנא, מו).
3. צי"א חט"ו, לג; יחו"ד ח"ו, לד; וכן כתב באג"מ (או"ח ח"א, קסו) לענין ימי ספירת העומר.
4. מפי הגר"י אריאל, וכן הובא בשם הגר"מ אליהו במקראי קודש (פ"ו, הע"ד).

רחצה: מותר להתרחץ בים או בבריכה⁵ וכן מותרת פעילות ספורטיבית.

טיול: רצוי להימנע מטיולים, ובפרט כאשר יש אפשרות לטייל במועד אחר⁶. טיול לימודי שעיקרו לימוד והכרת הארץ, מותר אם לא ניתן לדחותו⁷.

קייטנה: קייטנה לילדים שלא הגיעו לחינוך מותרת בכל מקרה. לילדים שהגיעו לחינוך יש להתאים את התוכנית עם כל הני"ל, אבל יש לשקול גם את המצב הרוחני של הילדים בכללותו עם קייטנה ובלעדיה.

שאלה 36. מדי א' חדשים

האם מותר ללבוש מדי א' חדשים בשלושת השבועות?
תשובה:

בימי 'בין המצרים' נוהגים להימנע מלחדש בגד שמברכים עליו 'שהחיינו'⁸. אמנם אין מברכים 'שהחיינו' על מדי א' חדשים של חייל, משום שהם אינם שלו⁹, ולכן חיילים יכולים ללבוש מדי א' חדשים, ובפרט שהם רק לצורך התפקיד הצבאי ואין בהם שמחה יתירה כלל. לעומת זאת, מדי א' של איש קבע שייכים לו, ולכן, אם הוא מרגיש שמחה בקנייתם, אין לחדש אותם בימי 'בין המצרים'.

5. יחוי"ד ח"א, לח; הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 207; תשוה"נ ח"ב, רסג; מקראי קודש (פי"ד, יד) בשם הגר"ש וואזנר והגר"י קנייבסקי (אך בשם הגר"ש ישראלי כתב לאסור).

6. עשה לך רב ח"ב, לה (ע"פ תקנת הגר"ח פלאג'י); הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 198.

7. עשה לך רב ח"ב, לה.

8. שו"ע תקנא, יז.

9. כחיצים ביד גיבור ח"א, עמ' 127; המורים בקשת עמ' 319.

שאלה 37. מוסיקה טקסית

האם מותר להשמיע מוזיקה בטקס סיום קורס, סיום מסלול וכדומה?

תשובה:

מוסיקת רקע הכוללת שירים שמחים פשוט שיש לאוסרה, אך לגבי מוסיקת ליווי של תרגילי סדר שמטרתה לשמור על קצב מצעד החיילים יש מקום להתיר שהרי יש לדמותה לנגינות שמנגנים בני אדם בשעה שמושכים משא או בשעה שהיו מנהיגים שוורים לחרישה שלא אסרוה משום אבילות החורבן כיון שאינה אלא לתיקון מלאכתם¹⁰.

שאלה 38. מוסיקה באירוע

חייל המשתתף באירוע בשלושת השבועות ומשמיעים בו מוזיקה, כיצד עליו לנהוג?

תשובה:

עיקר האיסור הוא לנגן או להשמיע מוזיקה, וכמו כן בודאי אסור ללכת בכונה למקום שמשמיעים בו מוזיקה כדי לשמוע. אך מי שנמצא במקום מסוים ומשמיעים בו מוזיקה, לא מצינו שיש עליו חיוב לקום ולעזוב את המקום. כך מצינו שמי שמקשיב לתכנית

10. מסכת סוטה, מח ע"א; משנ"ב תקס, ס"ק יג. אך יש להעיר שפעמים רבות אין מטרתה של מוזיקה זו לקביעת הקצב בלבד אלא יש בה משום תוספת לחגיגות הארוע ואף הקהל מצטרף לעיתים ושר לקול מוזיקה זו.

ברדיו אינו מחוייב לכבות אותו כאשר משמיעים מוזיקה בין קטע לקטע¹¹.

עם זאת, החייל צריך להימנע מלהשתתף באופן פעיל בשירה וריקודים לצלילי המוזיקה המושמעת¹².

שאלה 39. גילוח לכבוד טקסים

חיילים המשתתפים במשמר כבוד בטקס קבלת פנים לאישיות ממלכתית זרה, וכן קצין היוצא במשלחת צבאית לחו"ל בימי הספירה ועליו להשתתף בטקסים ובפגישות ממלכתיות - האם מותר להם להתגלח ב'שלושת השבועות'? מה הדין בטקס צבאי, כגון מפקד שצריך להציג חזות מכובדת בטקס חילופי מפקדים?

תשובה:

בשו"ת 'אגרות משה' הקל בגילוח בימי 'בין המצרים' כשזקוק לדבר לצורך פרנסה¹³, וכן מצינו שהקלו בימי ספירת העומר למי שמוזמן לפני שר ויש קפידא אם ילך שם ללא גילוח¹⁴.

באותו אופן נראה שיש להקל לאנשי צבא שבמסגרת תפקידם צריכים להיפגש עם גורמים ממלכתיים בחו"ל, שרשאים להתגלח כדי לשמור על הופעה מכובדת הנהוגה במעמדים מסוג זה, שהרי דבר זה נוגע לכבודה ולמעמדה של המדינה בעיני אומות העולם.

11. מפי הגר"י אריאל, וכן מובא בשם הגר"מ אליהו במקראי קודש פי"ז הע"י יד.

12. משנה ברורה תקנא, ס"ק טז.

13. אגרות משה חלק ד סימן קב, חלק ה סימן כד אות ט.

14. כף החיים סימן תצג ס"ק יט בשם שו"ת זרע אמת סימן סט.

מסיבה זו יכולים חיילים שהוטל עליהם להשתתף במשמר כבוד בטקס קבלת פנים לאישיות ממלכתית זרה להתגלח לכבוד הטקס. לעומת זאת, אין להתיר למי שזקוק להציג חזות מכובדת בטקסים צבאיים להתגלח בימי ספירת העומר, שהרי כך ראוי שיראה טקס בצבא הגנה לישראל בימי 'בין המצרים'.

שאלה 40. סֶפֶר צבאי

האם מותר לסֶפֶר צבאי לספר חיילים ב'שלושת השבועות'?

תשובה:

מן הדין איסור תספורת נוהג רק בשבוע שחל בו תשעה באב, אך האשכנזים נהגו להחמיר בדבר בכל 'שלושת השבועות'¹⁵.

לכן, בשבוע שחל בו תשעה באב - חייל העובד כסֶפֶר במספרה צבאית צריך לדרוש ממפקדו שלא לספר חיילים יהודים. אפילו אם יש שם סֶפֶרים אחרים שיעבדו במספרה, בכל מקרה - אינו רשאי לספר, ולמרות שייתכן שאין בזה איסור דאורייתא¹⁶, יש בכך איסור דרבנן ש'מסייע ידי עוברי עבירה' בשעת העבירה¹⁷.

אמנם מייז בתמוז ועד השבת הסמוכה לתשעה באב, נראה שמותר לספר את כל מי שרוצה להסתפר, ואפילו אם גם המספר וגם

15. שו"ע ורמ"א תקנא, ג.

16. לכאורה אין זה כיתרי עברי דנהרא' (עבודה זרה דף ו ע"ב), אך הדבר תלוי במחלוקת המובאת במשנה למלך (הלכות מלוה ולוה פרק ד הלכה ב) אם יש איסור 'לפני עור' דאורייתא כשלוה בריבית במקרה שרואה שהמלוה בכל מקרה ילוה את המעות לאחרים.

17. למרות שיש מקילים באיסור 'מסייע', פוסקים רבים החמירו בדבר כאשר מסייע בשעת העבירה עצמה: שו"ת בנין ציון סימן טו, שו"ת כתב סופר יורה דעה סימן פג, שו"ת מהרש"ם חלק ב סימן צג, שו"ת משיב דבר חלק ב סימן לב.

המסתפר הם אשכנזים, שהרי מן הדין אין האיסור נוהג אלא בישבוע שחל בו.

שאלה 41. הכנסת ספר תורה

האם מותר לערוך טקס הכנסת ספר תורה לבסיס בישלושת השבועות?!

תשובה:

דעת פוסקים רבים שהמנהג שלא לנגן בכלי נגינה ושלא לעשות ריקודים ומחולות, אינו נוהג בשמחה של מצוה¹⁸, וכן נוהגים הספרדים שאינם נמנעים מלערוך חתונות בימים אלו. לפיכך, מותר להכניס ספר תורה לבסיס, ולשמוח בשמחה של מצוה.

שאלה 42. מדים לחייל שמתגייס

האם מותר לחייל המתגייס ב'תשעת הימים' ללבוש מדים חדשים?

תשובה:

בימים אלו (לספרדים: רק ב'שבוע שחל בו') אין לובשים בגדים מכובסים¹⁹, וכל שכן שאין ללבוש בגדים חדשים²⁰. יש מקום להקל יותר בלבשת מדים, כיון שיש בהם צורך מצוה, ועוד, שהוא מוכרח בלבשתם ואין לו מדים אחרים, ובפרט יש להקל

18. כה"ח תקנא, מ; יחו"ד (ח"ו, לד); משנה הלכות (ח"ו, קט) בשם הגר"מ פיינשטיין.

19. שו"ע ורמ"א תקנא, ג.

20. שו"ע תקנא, ו; אג"מ או"ח ח"ג, פג.

במדי ב' שמקבלים אותם מקומטים²¹. ניתן גם להניח את המדים על הקרקע כדי שלא יחשבו יותר למכובסים, ואז ניתן ללובשם²².

שאלה 43. כיבוס לצורך אחר תשעה באב

האם מותר לכבס מדי ב' כדי ללובשם לאחר תשעה באב?

תשובה:

אין מכבסים בגדים ב'תשעת הימים' (לספרדים: רק ב'שבוע שחל בו') גם אם כוונתו ללובשם רק אחרי תשעה באב²³. טעם איסור זה הוא משום שנראה כמסיח דעתו מן האבלות²⁴.

שאלה 44. מי שמדיו מלוכלכים

חייל שכל מדיו מלוכלכים, האם מותר לו לכבס ב'תשעת הימים'?

תשובה:

כיבוס בשבוע שחל בו תשעה באב אסור אפילו למי שיאין לו אלא חלוק אחד²⁵. האשכנזים נהגו להחמיר ולאסור כיבוס מראש חודש אב, אך לא החמירו בדבר למי שיאין לו חלוק אחד²⁶. לפיכך, מי שכל מדיו מלוכלכים אינו צריך להחמיר בדבר, ויכול לכבס עד 'שבת חזון'.

21. כחיצים ביד גיבור ח"ב עמ' 83.

22. מנח"י ח"י, מד; פניני הלכה זמנים פ"ח, יט; כחיצים ביד גיבור ח"ב עמ' 84.

23. שו"ע ורמ"א תקנא, ג.

24. משנ"יב תקנא, סק"כ; כה"ח סק"נ.

25. שו"ע תקנא, ג.

26. משנ"יב תקנא, סקכ"ט.

אמנם ב'שבוע שחל בו' אין לכבס בגדים כלל, וניתן להקל בדבר רק במקום צורך גדול²⁷.

שאלה 45. כיבוס לכבוד שבת

האם מותר לחייל אשכנזי לכבס מדי אי' לכבוד 'שבת חזון'?

תשובה:

אשכנזים נהגו לא לכבס בגדים ולא ללבוש בגדים מכובסים בכל 'תשעת הימים'. אך לכבוד שבת אין נוהגים בכך איסור, ולכן חייל שאין לו מדי אי' נקיים, מותר לו לכבס את המדים לכבוד שבת "חזון"²⁸.

שאלה 46. טקסים, אירועים ופעילויות

האם מותר לקיים טקסים ואירועים חגיגיים או פעילויות גיבוש ב'תשעת הימים'?

תשובה:

האחרונים ביארו שמה שנאמר שימשנכנס אב ממעטין בשמחה' - הכוונה היא שאין לשמוח כלל²⁹. לכן יש להימנע מטקסים ופעילויות שכאלו שיש בהם חגיגות ושמחה.

27. נטעי גבריאלי בין המצרים פלי"ה, ה; מקראי קודש פי"ג, העי' יז בשם הגר"מ אליהו.

28. משני"ב תקנא, ס"יק לא.

29. משני"ב תקנא, סק"א; כה"יח סק"ב.

שאלה 47. אכילת בשר

האם מותר לאכול 'לוף' במהלך מסע כומתה הנערך ב'תשעת הימים'?

תשובה:

מעיקר דין הגמרא האיסור לאכול בשר הוא רק בסעודה המפסקת שבערב תשעה באב³⁰, ואילו הדין שלא לאכול בשר ב'תשעת הימים' הוא רק מצד המנהג³¹. לכן כתבו הפוסקים שאין לאסור את הדבר למי שחולה, ואפילו אם הוא רק חולה קצת, ואף אם כבר הבריא אלא שהוא עדיין חלוש³².

על פי זה, גם במסע כומתה או בתרגיל מפרך הכרוכים במאמץ פיזי רב, יש להקל לחיילים לאכול בשר אם שאר המזון אינו משביע דיו³³.

שאלה 48. מד"ס בבריכה

האם מותר לערוך מד"ס בבריכה ב'תשעת הימים'?

תשובה:

הספרדים לא נהגו להימנע מרחיצה במים קרים ב'תשעת הימים' כלל, ולא נהגו אלא להימנע מרחיצה במים חמים ב'שבוע שחל בו'. על פי זה כתב הגר"ע יוסף שכמו כן מותר לספרדים להתרחץ בים ובבריכה ב'תשעת הימים' אפילו לשם תענוג³⁴.

30. שו"ע תקנב, א.

31. שו"ע תקנא, ח.

32. רמ"א תקנא, ט; משנ"ב ס"ק סא; יחו"ד ח"א, מא.

33. קשרי מלחמה ח"ג, נו.

34. יחו"ד א, לח; יבי"א ה, מא.

אמנם הרמ"א מביא שהאשכנזים נוהגים להימנע גם מרחיצה במים צוננים³⁵. לכן לכתחילה ראוי לקיים בימים אלו את המד"ס ביבשה, משום שאין בכך פגיעה בלקח ובהישג הנדרשים. אך מעיקר הדין אין לאסור עריכת מד"ס בבריכה בתשעת הימים, שאין זו רחצה של תענוג כלל³⁶.

שאלה 49. גינות נוי

האם מותר לשתול גינת נוי בבסיס ב'תשעת הימים'?

תשובה:

מראש חודש אב עד תשעה באב אין לשתול ולנטוע גינות נוי, כיון שזו נטיעה של שמחה³⁷. אך מותר לטפל בעצים ושתילים שכבר נטועים, ולנכש ולנקות בגינות קיימות³⁸.

שאלה 50. שיפוץ וריהוט

האם מותר לשפץ מבנה ולהכניס ריהוט חדש ב'תשעת הימים'?

תשובה:

מראש חודש אב אין עוסקים ב'בנין של שמחה'³⁹. כל שיפוץ שמטרתו ליופי ולתענוג נחשב ל'בנין של שמחה'⁴⁰.

35. רמ"א תקנא, טז.

36. קשרי מלחמה ח"ד, לא.

37. שו"ע תקנ"א, ב.

38. הלכות חגים לגר"מ אליהו עמ' 200; הגר"ש וואזנר במקראי קודש פ"ה, הע' יא.

39. שו"ע תקנא, א. (אמנם בערוה"ש סעי' ז כתב שכל צרכי רבים מותרים).

40. משנ"ב תקנא, ס"ק יב; ילקו"י מועדים עמ' תקנט.

לכן, אם מדובר בשיפוץ שנעשה לצורך שיפור העבודה או המגורים בצבא, הדבר מותר, וכן מותר להכניס ריהוט חדש שיש בו צורך שימושי⁴¹. אך אם זהו שיפוץ שנעשה לצורכי אסתטיקה - הדבר אסור, ואפילו לסייד ולצבוע - אסור⁴² (מלבד במקום שהסיווד הקודם התקלקל, כגון היתה שם נזילה⁴³). כמו כן, נראה שיש להימנע מהחלפת ריהוט בבסיס, כאשר הדבר נעשה לצורכי אסתטיקה⁴⁴.

41. באג"מ (ח"ג, פ) ובמקראי קודש (פיי"ג, יג) בשם הגר"מ אליהו התירו לקנות משאית לצורך פרנסה.

42. ילקו"י מועדים עמ' תקנט.

43. פס"ת תקנא, אות ה בשם הגר"מ הלברשטאם.

44. עיין אג"מ (ח"ג, פ) שאוסר לקנות רכב חדש להרווחה, משום שהוא כמו בניין של שמחה.

אבלות תשעה באב

שאלה 51. נעליים צבאיות

חייל הנמצא בפעילות בטחונית, כיצד ינהג בנוגע לאיסור 'נעילת הסנדל' בתשעה באב?

תשובה:

מצינו שמי הולך בדרך מותר בנעילת הסנדל כיון שיש טירחה גדולה ללכת יחף¹. לכן חייל הנמצא בפעילות מבצעית בשטח או בשמירה במוצב, בוודאי יכול לנעול את נעליו הצבאיות כרגיל². אולם חייל השומר בעמדת שמירה ועל דעת מפקדו יכול לשמור עם נעליים אחרות, לא ינעל נעליים צבאיות בתשעה באב. אם אין לו נעלי בד או גומי, ראוי שיכניס חול או עפר לנעליו וינעלם כך³. כאשר נגמרת השמירה - צריך מיד לחלוץ את נעליו⁴.

שאלה 52. הצדעה למפקד

האם מותר להצדיע למפקד בתשעה באב?

1. שו"ע תקנד, יז.
2. הגר"ד ליאור והגר"ש מן ההר במקראי קודש יום הכיפורים בנספחים ב-ג.
3. משנייב תקנד, ס"ק לג; כה"ח סק"פ.
4. משנייב תקנד, ס"ק לה.

תשובה:

אין להצדיע למפקד בתשעה באב, משום שאסורה אמירת 'שלוס' בכל צורה שהיא בתשעה באב⁵.

שאלה 53. רחצה לאחר פעילות

האם מותר לחיילים להתרחץ בתשעה באב, במקרה שהם חזרו מפעילות שגרמה לזיעה וללכלוך רב?

תשובה:

אף שאסור להתרחץ בתשעה באב⁶, דווקא רחיצה לתענוג נאסרה, ואילו רחיצה להעביר זוהמה מותרת⁷.

שאלה 54. עבודה ופעילות

האם מותר לעבוד ולעשות פעילות בתשעה באב?

תשובה:

נהגו שלא לעשות מלאכה בתשעה באב עד חצות היום, על מנת שלא להסיח את הדעת מן האבלות⁸. לכן, עד חצות אין לעסוק בכל מלאכה שאיננה 'דבר האבד' (בסביבות השעה 13:00)⁹, וניתן להסתמך בדבר זה על הפקודה הפוטרת חיילים שצמים מכל פעילות¹⁰.

5. משיב מלחמה ח"ב, קמה; אמנם ב'המורים בקשתי' שאלה 139 התייר.

6. שו"ע תקנד, ז.

7. שו"ע תקנד ט; תריג, א.

8. שו"ע ורמ"א תקנד, כב; ביה"ל ד"ה 'במקום שנהגו'; ילקו"י מועדים עמי תקפא-ב.

9. שו"ע תקנד, כג.

10. 34.0206 - צומות.

לאחר חצות, מותר לעבוד ולעשות פעילות, ואף מותר לעבוד במטבח בשטיפת פירות וירקות וכדומה, אף על פי שידיו נרטבות עקב כך, כיון שלא מתכוון לרחוץ להנאתו¹¹.

שאלה 55. קריאת 'כי תוליד בניס' במנחה

חיילים שלא יכלו לקרוא בתורה בבוקר של תשעה באב, ובאים לקרוא בתורה במנחה - איזו פרשה יקראו?
תשובה:

אם כל החיילים לא שמעו את קריאת "כי תוליד בניס", אזי יקראו אותה במנחה, ולאחר הקריאה יפטירו "אסוף אסיפם", שהיא הפטרה המיוחדת לתשעה באב. אולם אם חלק מהנוכחים שמעו בשחרית את קריאת "כי תוליד בניס", יקראו במנחה את פרשיית 'ויחל'¹².

שאלה 56. אמירת 'נחם' לחייל שלא צם

האם חייל שנאלץ לאכול ולשתות בתשעה באב, אומר 'נחם' בתפילת מנחה?
תשובה:

תפילת 'נחם' אינה תלויה בצום, ולכן גם חייל שאוכל או שותה בתשעה באב, חייב לאומרה¹³.

11. משנ"ב תקנד ס"ק יט, ילקו"י מועדים עמי תקעט.

12. בשם הגר"מ אליהו והגר"י קרליץ.

13. דיני צבא ומלחמה עמי 320.

שאלה 57. ישיבה על כסא

האם ישיבה על כסא בתשעה באב לפני חצות אסורה למי ששומר בעמדת שמירה או למי שנאלץ לעסוק בעבודה משרדית?

תשובה:

אף שנהגו לשבת בתשעה באב על הארץ עד חצות¹⁴, אין איסור גמור לשבת על כסא, שאפילו לגבי אבלים מצינו שהתירו למי שחלוש לשבת על כסא¹⁵, וכל שכן בתשעה באב¹⁶. כן הובא בשם הגריי"ש אלישיב שמי שנוסע באוטובוס בתשעה באב מותר לו לשבת על מושב ואין הוא צריך לעמוד¹⁷, ומסתבר שהוא הדין למי ששומר בעמדת שמירה, וכל שכן למי שנאלץ לעסוק בעבודה משרדית.

14. עיין שו"ע תקנט, ג.
15. ערוה"ש יו"ד שסז, ג.
16. תורת היולדת מח, יב.
17. תורת היולדת מח, הע' יז.

לוח זמנים

זמני תענית י"ז בתמוז

חברון	אילת	באר שבע	חיפה	תל-אביב	ירושלים	
תשס"ט (יום חמישי 9 יולי 2009)						
04: 30	04: 35	04: 32	04: 27	04: 30	04: 29	תחילת הצום (עלוה"ש)
20: 05	20: 01	20: 05	20: 08	20: 07	20: 10	מוצאי הצום (צאה"כ)
תש"ע (יום שלישי 29 יוני 2010)						
04: 25	04: 31	04: 27	04: 22	04: 25	04: 24	תחילת הצום (עלוה"ש)
20: 06	20: 02	20: 06	20: 09	20: 08	20: 11	מוצאי הצום (צאה"כ)
תשע"א (יום שלישי 19 יולי 2011)						
04: 35	04: 40	04: 37	04: 33	04: 35	04: 34	תחילת הצום (עלוה"ש)
20: 01	19: 58	20: 02	20: 05	20: 04	20: 07	מוצאי הצום (צאה"כ)

לוח זמנים

זמני תענית ט' באב

חברון	אילת	באר שבע	חיפה	תל-אביב	ירושלים	
תשס"ט (יום חמישי 30 יולי 2009)						
19:37	19:34	19:38	19:40	19:40	19:42	תחילת הצום
20:06	20:03	20:07	20:10	20:09	20:07	מוצאי הצום
תש"ע (יום שלישי 20 יולי 2010)						
19:43	19:40	19:44	19:47	19:46	19:49	תחילת הצום
20:13	20:09	20:14	20:17	20:16	20:13	מוצאי הצום
תשע"א (יום שלישי 9 אוגוסט 2011)						
19:30	19:27	19:30	19:32	19:32	19:34	תחילת הצום
19:58	19:55	19:59	20:01	20:00	19:58	מוצאי הצום